



(ISSN: 2602-4047)

Sarı, İ. & Er Türküresin, H. (2022). An Examination of the Relationship between Middle School Students' Attitudes towards Being Democratic and Tolerant, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 7(17), 994-1037.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoecc.576>

Article Type (Makale Türü): Research Article

AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MIDDLE SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS BEING DEMOCRATIC AND TOLERANT

İbrahim SARI

Assoc. Prof. Dr., Kutahya Dumlupınar University, Kutahya, Turkey, ibrahim.sari@dpu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5477-7067

Hafize ER TÜRKÜRESİN

Assist. Prof. Dr., Kutahya Dumlupınar University, Kutahya, Turkey, hafize.er@dpu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2146-0036

Received: 24.01.2022 Accepted: 15.05.2022 Published: 15.06.2022

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant. This research was carried out with the relational survey model, one of the quantitative research methods. The research sample consisted of 402 middle school students in the central district of Kütahya in the first semester of the 2021-2022 academic year. Research data were collected using easily accessible case sampling, one of the purposive sampling methods. "Personal Information Forms", "Democracy Attitude Scale", developed by Şimşek (2011), and "Tolerance Attitude Scale", developed by Taş (2018), were used as data collection tools. Before analysing the data in the research, Kolmogorov Smirnov, kurtosis and skewness coefficient, Histogram and Q-Q and Box-line plots were used to see if the data met the assumption of normality. Accordingly, the Kolmogorov-Smirnov value was found to be greater than .05 for democracy ($p=.200$) and tolerance scales ($p=0.087$). It was determined that the study data showed a normal distribution with other analyses. Descriptive statistics, one-way multivariate analysis of variance (MANOVA), Pearson correlation analysis, and simple linear regression analyses were used to analyse the data. According to the research results, middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant are above the average. While middle school students' attitudes towards being democratic showed a significant difference according to the grade variable, they did not differ significantly according to gender, number of siblings, mother's education level, father's education level, or income level. Furthermore, attitudes towards being tolerant differed significantly according to the father's education level and income level variables, but not to gender, grade, mother's education level or the number of siblings. There was a moderately positive and significant relationship between middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant, while attitudes towards being tolerant explained 32% of the total variance regarding being democratic.

Keywords: Democratic, tolerance, attitude, middle school student.

INTRODUCTION

Although democracy is perceived as a form of government, it is needed at all stages of human life. Since the meaning attributed to democracy has changed in the last half-century, it has become difficult to present a definition of democracy accepted by everyone (Beetham, 2006; Demir, 2010). The term democracy, which is a combination of the Greek words *demo* (people) and *kratos* (power), has passed into our language from French (Powley, Fry, Barrett & Bright, 2004). Democracy, in its broadest sense, is self-government by the people. In democracies, state administration is not in the hands of a single person or group but the hands of the people (Büyükkaragöz, 1998). According to John Dewey (2004), democracy should not be perceived only as a form of government. In addition to being a form of government, democracy is a unique combination of shared experiences.

Apart from its political feature, democracy affects societies in many aspects, such as economy, sociology and education. Democracy is accepted as an indicator of the development level and associated with the quality of life of societies (Gömleksiz, Kan & Öner, 2012). The more democracy uses its powers for the people and takes its power from the people, the higher the countries' development level (Dinçer, 2020). According to Bhagwati (2002), as the quality of democracy increases, so does the level of welfare. Therefore, it is considered essential to establish an understanding of democracy in all areas of life.

The most significant share falls on education in creating a culture of democracy by transforming its understanding into a lifestyle (Seyhan, 2019; Yeşil, 2002). Free and active individuals, who form an integral part of the culture of democracy, can only be raised through education (Gürel, 2016; Yılman, 1995). With democracy education, individuals become aware of who they are, learn to be respectful to those around them, and understand the importance of acting together (Gömleksiz & Çetinbaş, 2011). The Social Studies course is fundamental in democracy education which starts in the family and continues with school education. This course aims to prepare students for life by teaching them the necessary knowledge and skills from an early age (Ural, 2010).

In Turkey, especially in primary and middle schools, a greater number of subjects related to democracy education are taught to students through the Social Studies course (Çakmak & Akgün, 2016). Democracy education started in the Life Studies and Social Studies courses with the interim discipline of "Human Rights and Citizenship" in the 2005-2006 education program. The implementation of the "Citizenship and Democracy Education" course, which was taught as an elective course at the 8th grade level throughout the country between 2011-and 2012, was terminated one year later. This course, which was taught in the 4th grade of primary schools in the 2015-2016 academic year under the title "Primary School Human Rights, Citizenship", started to be given under the title "Human Rights, Citizenship and Democracy" at the same grade level since 2018 (Aslan & Aybek, 2018). Values such as justice, respect, responsibility and tolerance are taught to students through this course (Aslan & Aybek, 2018; Gürel, 2016; Haçat & Demir, 2017).

Democracy is generally associated with various values such as justice, independence, solidarity, honesty, tolerance, love, respect, responsibility, and benevolence. Although all these values gathered under democracy are considered necessary without an order of importance, tolerance has particular importance. Because without tolerance, it is challenging to create and spread the culture of democracy (Kıncal & Işık, 2004). A democratic management approach is necessary to create an atmosphere of tolerance (Kapani, 1981). Therefore, it is possible to suggest that tolerance is necessary for democracy and vice versa.

Tolerance, a democratic value, is defined as approaching the differences between people with respect, understanding them, and being open-minded (Kouchok, 2008; Yürüşen, 1996). Tolerance requires being respectful towards people who differ in their language, religion, race, political view, lifestyle, culture, traditions and thoughts (Topuz, 1995). Pasamonik (2004) describes tolerance as a social virtue that makes it possible for individuals with differences to live together.

Turkey's society has a more heterogeneous structure than in the past, primarily due to migration in recent years. This difference has brought along various problems, especially regarding adaptation (Güngördü & Özbakır, 2021; Kağnıcı, 2017; Savar & Kedikli, 2019). Spreading the culture of democracy and ensuring individuals develop an understanding of tolerance is necessary to solve the problems experienced. Indeed, Turkey, the cradle of civilisations, has continued its existence for many years with its tolerance policy (Kurtaran, 2011). Urbanisation and digitalisation can be cited among other reasons that negatively affect the understanding of tolerance today. In cities, where people from different cultures meet, individuals who are strangers to their surroundings become more and more intolerant and estrange from the understanding of tolerance (Gürsoy, 2018). Furthermore, with people taking digital technology to the center of their lives, their increasing isolation has reduced their tolerance towards each other to a minimum; because people socialise less with each other and do not make an effort to understand each other (Genel, 2021). It is very difficult for society to continue its existence without the understanding of tolerance.

Tolerance is not an innate virtue. Individuals learn to be tolerant by interacting with their environment, especially the family. After the family, the educational environments develop the value of tolerance and turn it into action (Kalın & Nalçaçı, 2017). Curricula, textbooks and teachers play a leading role in instilling the value of tolerance in students. Courses such as Social Studies, Human Rights and Citizenship play a major role in instilling an understanding of tolerance in individuals (Çiydem & Kaymakçı, 2021).

With the Social Studies Curriculum implemented for the first time in the 2005-2006 academic year, values education was taught through the official program. One of the values determined was tolerance. Likewise, tolerance was one of the values taught in the 2017 draft curriculum (Tay, 2017). However, tolerance was not among the values in the last Social Studies Curriculum put into practice in 2018 (Ministry of National Education (MoNE), 2018). In today's world, where the understanding of tolerance is decreasing, not including this value in the program can be considered a shortcoming.

As stated above, one of the essential elements required for developing the perception of tolerance is disseminating the culture of democracy. These two values, taught to students in educational environments, cannot be described as separate from each other. Various studies aimed to determine the attitudes towards democracy (Çırak, 2019; Demir & Bozbek, 2014; Hasdemir & Hazar, 2021; İlğan, Karayığit & Çetin, 2013; Kuş & Çetin, 2014; Şimşek, 2011; Ural & Sağlam, 2011) and attitudes towards tolerance (Aslan, 2017; Aslan, 2019; Çalışkan & Sağlam, 2012; İnel & Gökalp, 2018) separately in the relevant literature. Various studies examined the relationship between democracy and tolerance (Büyükkaragöz & Kesici, 1996; Kiroğlu, Elma, Kesten & Egüz, 2012; Özdayı, 1998; Bektaş Öztaşkın & İçen, 2015).

However, a general evaluation of the studies revealed that all were carried out before 2015. This study is different from others since the value of tolerance was not included in the 2018 social studies curriculum, and democracy subjects began to be intensively covered as early as the 4th-grade level. Because at that level, teaching abstract subjects such as democracy and citizenship is not suitable for students' cognitive development (Aslan & Aybek, 2018; Er, Ünal & Özmen, 2013; Sağlam & Hayal, 2015). No studies were conducted after 2018 that measured students' attitudes towards being democratic and tolerant. In this context, this research aims to examine the relationship between middle school students' attitudes toward being democratic and tolerant. In order to achieve it, answers to the following questions were sought:

1. What level are the middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant?
2. Do middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant differ significantly according to the gender variable?
3. Do middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant differ significantly according to the grade variable?
4. Do middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant differ significantly according to the number of siblings variable?
5. Do middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant differ significantly according to the mother's educational status variable?
6. Do middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant differ significantly according to the father's educational status variable?
7. Do middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant differ significantly according to the income level variable?
8. Is there a relationship between middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant?
9. Is middle school students' attitudes towards being tolerant a predictor of their attitudes towards being democratic?

METHOD

This section gives information about the research model, population-sample, data collection tools and data analysis, research publication ethics and contribution level of the researchers.

Research Model

This study tried to determine the relationship between middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant. For this reason, the study was carried out with the relational survey screening model. The relational survey model is a research model that tries to determine the direction and degree of the relationship between two or more variables (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2016). Relational research predicts research results and explains human behaviour (Freankel, Wallen & Huy, 2012).

Population-Sample

The research study population consisted of middle school level schools in the central district of Kütahya province, while the research sample consisted of 402 middle school students studying in the first semester of the 2020-2021 academic year. Research data were collected using convenience sampling, one of the purposeful sampling methods. In convenience sampling, the sample is chosen from the environment close to the researchers providing speed and practicality to research. However, the results obtained using this sampling method can be less generalised than other sampling types (Yıldırım & Şimşek, 2008). Table 1 shows the demographic information of middle school students participating in the study.

Table 1. Demographic Information of the Middle School Students Participating in the Study

Variable		f	%
Gender	Female	234	58.2
	Male	168	41.8
	Total	402	100
Grade	5	98	24.4
	6	73	18.2
	7	104	25.9
	8	127	31.6
	Total	402	100
Number of Siblings	None	30	7.5
	1-3	336	83.6
	4 and more	36	9.0
	Total	402	100
Mother's Educational Status	Primary	60	14.9
	Middle	207	51.5
	Highschool	84	20.9
	University and above	51	12.7
	Total	402	100
Father's Educational Status	Primary	42	10.4
	Middle	83	20.6
	Highschool	176	43.8
	University and above	101	25.1
	Total	402	100
Income Level	Low (4.253 TL and below)	139	34.6
	Middle (4.254 TL-10.000 TL)	175	43.5
	High (10.000TL and above)	88	21.9
	Total	402	100

According to Table 1, 58.2% (n=234) of the students participating in the research were female, while 41.8% (n=168) were male. Grade levels of the participants revealed that most students were at the 8th-grade level (n=127, 31.6%). 25.9% (n=104) students were at the 7th grade level, 24.4% (n=98) at the 5th grade level, and 18.3% (n=73) at the 6th grade level. The number of siblings of the students participating in the research evinced that more than two-thirds had between 1 and 3 siblings. The students' parents' education levels revealed that the mother's education level was generally at the middle school level (n=207, 51.5%), whereas the father's education level was mostly at the high school level (n=176, 43.8%).

The income levels of the students showed that 43.5% (n=175) had middle income, while 34.6% were at the lower-income level. The students in the high-income group were determined as 21.9% (n=88). While classifying students according to their income groups, the minimum wage was taken as a basis, and students were grouped accordingly.

Data Collection Tools

Research data were collected through the "Personal Information Forms" created by the researchers, the "Democracy Attitude Scale" developed by Şimşek (2011), and the "Tolerance Attitude Scale" developed by Taş (2018). This study used "Personal Information Forms" to determine the personal characteristics of the individuals making up the sample group. This form included questions about the gender, grade, number of siblings, mother's education level, father's education level and income level. While determining these questions, the relevant literature was reviewed, and the independent variables determined to affect democracy and tolerance attitudes were taken as the basis. Developed by Şimşek (2011), this scale is a 5-point Likert-type scale consisting of 22 items and five dimensions. The Cronbach alpha internal consistency coefficient of the scale was determined as 0.80. The minimum score obtained from the scale is 22, while the maximum score is 110. The "Tolerance Attitude Scale" developed by Taş (2018) consists of 29 items: 14 positive and 15 negative.

This scale was prepared as a 5-point Likert scale including strongly disagree, disagree, neutral, agree, strongly agree and in 5 dimensions. The scale's Cronbach alpha internal consistency coefficient was 0.87, while the minimum possible score from the scale was 29 and the maximum 145. For a measurement tool to be considered reliable, the Cronbach alpha coefficient must be at least 70 (Pedersen & Lui, 2003). Therefore, the data collection tools used in this research can be considered reliable.

Data Analysis

Before analysing the data in the research, Kolmogorov Smirnov, kurtosis and skewness coefficient, Histogram, Q-Q and Box-line plots were used to see if the data met the assumption of normality. Accordingly, the Kolmogorov-Smirnov value was found to be greater than .05 for the democracy scale ($p=.200$) and tolerance scale ($p=.087$). As this value was greater than 0.05, it is accepted as proof that the data come from a normal distribution (Mertler & Vannatta, 2005). The kurtosis and skewness values of the democracy attitude scale were 0.317 and 0.159, respectively. On the other hand, the tolerance attitude scale's kurtosis and skewness

coefficients were 0.373 and 0.187, respectively. According to Tabachnick and Fidell (2007), the kurtosis and skewness values should be between +1.5 and -1.5 for the data to show a normal distribution. In this context, the data can be said to show a normal distribution. Furthermore, we also checked the normality of the data with Histogram, Q-Q and Box-line plots and decided that the data showed a normal distribution.

In the research, primarily descriptive statistical methods showing values such as minimum score, maximum score, mean and standard deviation were used in order to determine the democratic attitudes and tolerance attitudes of the students. The One-way multivariate analysis of variance (MANOVA) was used to examine the differentiation of the scores obtained from the scales according to gender, class, number of siblings, mother's education level, father's education level and income level. In order to perform MANOVA analysis, the data should show normal distribution, and the variance-covariance matrices of the scores of the dependent variables should be homogeneous (Seçer, 2015). Therefore, variance-covariance homogeneities were tested with Box's M and Levene statistics after examining the normality of the data. In the MANOVA analysis, the partial effect size (η^2) value is considered small if it is between 0.01 and 0.06, medium if between 0.06 and 0.14, and large if 0.14 and above (Kittler, Menard & Phillips, 2007).

Pearson Correlation analysis was used to determine the relationship between the scores obtained from the democracy and the tolerance attitude scales. Büyüköztürk (2011) suggests that there is a low correlation if the correlation value is between 0.00 and 0.30, a medium level correlation if between 0.30 and 0.70, and a high-level correlation if between 0.70 and 1.00. These ranges were taken as a basis to determine the correlation values in the analyses made. Simple Linear Regression analysis was used to determine the effect of tolerance on democracy. The reliability level of the research was based on 95%.

Publication Ethics of the Research and Contribution Level of Researchers: Ethical approval of this study was obtained at the meeting of Kütahya Dumlupınar University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee dated 15.02.2022 and with the decision numbered E.73973. The contribution level of the researchers was equal in this study (first author 50%, second author 50%).

FINDINGS

This part of the research includes the findings obtained after the data analysis. In this context, descriptive statistics were first given in the tabular form, then MANOVA, correlation, regression analyses, and interpretations were presented. Table 2 shows the middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant.

Table 2. Attitudes of the Participants Towards Being Democratic and Tolerant

	N	Minimum	Maximum	\bar{x}	Ss
Democracy Attitude	402	51	106	85.24	9.19
Tolerance Attitude	402	67	118	101.96	7.37

Table 2 reveals that the minimum score students can get from the democracy attitude scale was 51, while the maximum score was 106. The minimum score they could get from the tolerance scale was 67, while the maximum

score was 118. Based on these findings, the students' attitudes towards being democratic and tolerant were above the average.

Attitudes of Students Towards Being Democratic and Tolerant by Gender Variable

One-way MANOVA statistics were used to examine the students' attitudes towards being democratic and tolerant according to the gender variable. The spread matrix provides the homogeneity assumption according to Box's M statistics conducted to determine the variance-covariance homogeneity ($F=0.313, p=0.816$).

When Box's M value, which tests the equality of covariance matrices, is greater than $p>0.05$, the covariance matrices can be considered homogeneous (Kalaycı, 2016). Another essential condition of the MANOVA statistic is to ensure variance homogeneity (Seçer, 2015). The p-value in Levene's table should be greater than 0.05 for this ($p=0.722$). Since variance-covariance matrices and variance homogeneities were ensured, the Wilks Lambda test was used for the analysis.

Table 3. Participants' Wilks Lambda Test Results by the Gender Variable

	Value	F	Hypothesis degree of freedom	Error degree of freedom	p	Partial η^2
Wilks' Lambda	0.998	0.435	2.000	399.000	0.648	0.002

The one-way MANOVA results by gender revealed that the difference between democracy and tolerance scores was not statistically significant (Wilks Lambda (Λ)=0.998, $F_{(1-400)}=0.435, p=0.648, \eta^2=0.002$). Table 4 shows the MANOVA statistics on how the students' attitudes towards being democratic and tolerant changed according to gender.

Table 4. One-Way MANOVA Results of the Participants' Attitudes Towards Being Democratic and Tolerant by Gender

	Gender	N	\bar{x}	Ss	Sd	F	p	η^2
Democracy	Female	234	85.17	9.46	1-400	0.030	0.862	0.000
	Male	168	85.33	8.84				
Tolerance	Female	234	102.16	7.39	1-400	0.432	0.512	0.001
	Male	168	101.67	7.34				

Table 4 reveals that the students' democracy attitudes did not differ significantly according to gender (Wilk's $\Lambda=0.998, F_{(1-400)}=0.030, p=0.862, \eta^2=0.000$); neither did their tolerance attitudes (Wilk's $\Lambda=0.998, F_{(1-400)}=0.432, p=0.512, \eta^2=0.001$).

Attitudes of Students Towards Being Democratic and Tolerant by Grade Variable

The students' attitudes towards being democratic and tolerant per the grade variable revealed that the diffusion matrix, according to Box's M statistic, was greater than 0.05 ($F=1.77, p=0.067$). Since the Levene statistic, which determines variance homogeneity, was also ensured, Wilks Lambda values were taken as the basis for the analysis.

Table 5. Participants' Wilks' Lambda Test Results by the Grade Variable

	Value	F	Hypothesis degree of freedom	Error degree of freedom	p	Partial η^2
Wilks' Lambda	0.953	3.216	6.000	794.000	0.004	0.024

Table 5 reveals that the students' attitudes towards being democratic and tolerant differed significantly according to the grade variable (Wilks Lambda (λ)=0.953, $F(3-398)=3.216$, $p=0.004$, $\eta^2=0.024$). Table 6 shows the MANOVA test results on how the students' attitudes towards being democratic and tolerant changed according to the grade variable.

Table 6. One-Way MANOVA Results of the Participants' Attitudes Towards Being Democratic and Tolerant by Grade

	Grade	N	\bar{x}	Sd	df	F	p	η^2	
Democracy	5	98	87.3061	10.00557	3-398	5.45	0.001	0.039	5-8
	6	73	86.7671	8.71863					6-8
	7	104	85.1827	8.31745					
	8	127	82.8110	9.01474					
Tolerance	5	98	102.6429	7.34180	3-398	0.872	0.455	0.007	
	6	73	101.6986	6.98149					
	7	104	102.4038	6.42586					
	8	127	101.2126	8.27276					

Table 6 shows that the students' democracy attitudes differed significantly according to gender. (Wilk's $\Lambda=0.953$, $F(3-398)=5.45$ $p=0.001$ $\eta^2=0.039$). Tukey test results were examined to determine which groups had the said difference. It is recommended to decide per the Tukey test if there is an equality of variance in the research (Kalaycı, 2016). Hence, we determined the difference according to the Tukey test results. Accordingly, there was a significant difference between the 5th and 8th-grade and 6th and 8th-grade students' attitudes towards being democratic in favour of the 5th and 6th-grade students. The effect size value evinced that the grade variable affected the democracy attitude at a low level. On the other hand, the students' tolerance attitudes did not differ significantly according to the grade variable (Wilk's $\Lambda=0.953$, $F(3-398)=0.872$, $p=0.455$, $\eta^2=0.007$).

Attitudes of Students Towards Being Democratic and Tolerant by the Number of Siblings

The students' attitudes towards being democratic and tolerant as a factor in the number of siblings variable evinced that Box's M value was greater than 0.299 ($F=1.20$) and Levene statistic was greater than 0.05. Wilks' Lambda value analysis results were as follows:

Table 7. Participants' Wilks' Lambda Test Results by the Number of Siblings Variable

	Value	F	Hypothesis degree of freedom	Error degree of freedom	p	Partial η^2
Wilks' Lambda	0.996	0.429	4.000	796.000	0.788	0.002

Table 7 reveals that the students' attitudes towards being democratic and tolerant did not differ significantly according to the number of siblings variable. (Wilks' Lambda (λ)=0.996, $F(2-399)=0.429$, $p=0.788$, $\eta^2=0.002$). Table 8 shows the differentiation of students' attitudes towards being democratic and tolerant according to the number of siblings.

Table 8. One-Way MANOVA Results of the Participants' Attitudes Towards Being Democratic and Tolerant by the Number of Siblings

	Siblings	N	\bar{x}	Sd	df	F	p	η^2
Democracy	None	30	85.63	10.18	2-399	0.328	0.721	0.002
	1-3	336	85.08	9.14				
	4 and more	36	86.33	8.96				
Tolerance	None	30	103.21	6.11	2-399	0.483	0.617	0.002
	1-3	336	101.83	7.59				
	4 and more	36	102.11	6.03				

The students' democracy attitudes according to the number of siblings revealed that there was no significant difference (Wilk's $\Lambda=0.996$, $F_{(2-399)}=0.328$, $p=0.721$, $\eta^2=0.002$). According to their number of siblings, their tolerance attitudes also evinced no significant difference (Wilk's $\Lambda=0.996$, $F_{(2-399)}=0.483$, $p=0.617$, $\eta^2=0.002$).

Attitudes of Students Towards Being Democratic and Tolerant by the Mother's Educational Status

The students' attitudes towards being democratic and tolerant per the mother's educational status variable evinced that Box's M ($F=1.61$, $p=0.105$) and Levene statistics were greater than 0.05. Table 9 shows Wilks' Lambda results.

Table 9. Participants' Wilks' Lambda Test Results by the Mother's Educational Status Variable

	Value	F	Hypothesis degree of freedom	Error degree of freedom	p	Partial η^2
Wilks' Lambda	0.980	1.353	6.000	794.000	0.231	0.010

Table 9 reveals that the students' attitudes towards being democratic and tolerant did not differ significantly according to their mother's educational status (Wilks Lambda (Λ)=0.980, $F_{(3-398)}=1.35$, $p=0.231$, $\eta^2=0.010$). Table 10 shows the results of the MANOVA statistics regarding the difference between the students' attitudes towards being democratic and tolerant per their mother's educational status.

Table 10. One-Way MANOVA Results of the Participants' Attitudes Towards Being Democratic and Tolerant by Their Mother's Educational Status

	Mother's Education	N	\bar{x}	Ss	Sd	F	p	η^2
Democracy	Primary and below	60	83.85	9.03	3-398	1.07	.360	.008
	Middle	207	85.81	8.99				
	Highschool	84	84.38	9.11				
	University and above	51	85.98	10.23				
Tolerance	Primary and lower	60	100.45	8.87	3-398	1.59	.190	.012
	Middle	207	101.88	7.21				
	Highschool	84	102.31	7.24				
	University and above	51	103.43	6.02				

Table 10 evinces that as the mother's education level increased, so did the students' attitude scores towards being democratic. However, this difference was not significant (Wilks Lambda (Λ)=0.980, $F_{(3-398)}=1.07$, $p=0.360$, $\eta^2=0.008$).

Attitudes of Students Towards Being Democratic and Tolerant by the Father's Educational Status

The students' attitudes towards being democratic and tolerant per their father's educational status revealed that the diffusion matrix was greater than 0.05 according to Box's M statistics ($F=1.49, p=.142$). Since the Levene statistic, which determines variance homogeneity, was also ensured, Wilks Lambda values were taken as the basis for the analysis. The table showing Wilks Lambda values is given below.

Table 11. Participants' Wilks' Lambda Test Results by the Father's Educational Status Variable

	Value	F	Hypothesis degree of freedom	Error degree of freedom	p	Partial η^2
Wilks' Lambda	0.956	3.022	6.000	794.000	0.006	0.022

Table 11 reveals that the students' attitudes towards being democratic and tolerant differed significantly according to their father's educational status (Wilks Lambda (Λ)=0.956, $F_{(3-398)}=3.02, p=0.006, \eta^2=0.022$).

Table 12 shows the students' MANOVA statistics results on being democratic and tolerant according to their father's educational status.

Table 12. One-Way MANOVA Results of the Participants' Attitudes Towards Being Democratic and Tolerant by Their Father's Educational Status

	Father's Education	N	\bar{x}	Sd	df	F	p	η^2	Significant Difference
Democracy	Primary and below	42	83.6667	9.07332	3-398	0.645	0.587	0.005	
	Middle	83	85.9157	9.63632					
	Highschool	176	85.0625	8.93542					
	University and above	101	85.6436	9.36011					
Tolerance	Primary and lower	42	99.8333	9.13561	3-398	3.99	0.008	0.029	Primary school and below - University and above, Middle School - University and above
	Middle	83	100.3614	7.95349					
	Highschool	176	102.4148	6.92273					
	University and above	101	103.3564	6.42275					

Table 12 evinces that the students' democracy attitudes did not differ significantly according to the father's educational status variable (Wilk's $\Lambda=0.956, F_{(3-398)}=0.645, p=0.587, \eta^2=0.005$).

On the other hand, the students' tolerance attitudes significantly differed according to their father's educational status variable (Wilk's $\Lambda=0.956, F_{(3-398)}=3.99, p=0.008, \eta^2=0.029$). The Tukey test results conducted to determine which groups had the said differences revealed that the primary school and below and university and above levels, and middle school and university and above levels had significant differences. This difference is in favour of the university and above education level. The effect size value evinced that the father's education level had a low effect on the tolerance attitude.

Attitudes of Students Towards Being Democratic and Tolerant by Income

The students' attitudes towards being democratic and tolerant according to their income levels evinced that the diffusion matrix was less than 0.05 according to Box's M statistic ($F=2.67, p=0.013$). Therefore, we used Pillai's Trace statistic instead of Wilks Lambda statistic. In cases where variance homogeneity is violated, Pillai's Trace value is checked (Seçer, 2015).

Table 13. Participants' Pillai's Trace Test Results by Income Level

	Value	F	Hypothesis degree of freedom	Error degree of freedom	p	Partial η^2
Pillai's Trace	0.020	2.041	4.000	798.000	0.087	0.010

Table 13 evinces that the students' attitudes towards being democratic and tolerant differed significantly according to their income levels (Pillai's Trace=0.020, $F(2-399)=2.04, p=0.087, \eta^2=0.010$).

Table 14 shows the results of the MANOVA statistics regarding the differentiation of students' attitudes towards being democratic and tolerant according to their income levels.

Table 14. One-Way MANOVA Results of the Participants' Attitudes Towards Being Democratic and Tolerant by Their Father's Educational Status

	Income	N	\bar{x}	Sd	df	F	p	η^2	Significant Difference
Democracy	Low	139	83.99	9.55	2-399	2.26	0.106	0.011	
	Middle	175	85.58	8.77					
	High	88	86.51	9.28					
Tolerance	Low	139	101.19	7.99	2-399	3.08	0.047	0.015	Alt-Üst
	Middle	175	101.73	7.48					
	High	88	103.61	5.73					

Table 14 reveals that the students' democracy attitude scores increased as their income level increased. However, this difference between groups was insignificant (Pillai's Trace=0.020, $F_{(2-399)}=2.26, p=0.106, \eta^2=0.011$).

On the other hand, the students' tolerance attitudes differed significantly according to the income level variable (Pillai's Trace=0.020, $F_{(2-399)}=3.08, p=0.047, \eta^2=0.015$). This difference existed between the students with low and high-income levels in favour of those with high income. The effect size value revealed that the income level affected the tolerance attitudes of the students at a low level.

Analysis of the Relationship Between Students' Attitudes Towards Being Democratic and Their Tolerance Attitudes

Table 15 shows the simple linear correlation result about the relationship between students' attitudes towards being democratic and their tolerance attitudes.

Table 15. The Relationship Between the Participants' Attitudes Towards Being Democratic and Attitudes of Tolerance

		Tolerance
Democracy	r	0.566**
	p	0.000
	N	402

There was a significant relationship between the students' attitudes towards being democratic and their tolerance attitudes. This relationship was positive and moderate ($r=0.566$, $p<0.001$).

The Prediction of Students' Attitudes Towards Being Democratic in Terms of the Tolerance Variable

Table 16 shows the simple linear regression analysis results regarding the prediction of students' attitudes towards being democratic in terms of the tolerance variable.

Table 16. The Simple Linear Regression Analysis Results on Predicting Attitudes Towards Being Democratic in Terms of the Tolerance Variable

	B	Standard Error	β	t	p
Constant	13.214	5.259		2.513	0.012
Tolerance	0.706	0.051	0.566	13.732	0.000

$R=0.56$, $R^2=0.32$; $F(1-400)=188.57$ $p<0.01$

Table 16 revealed a significant relationship between the attitude towards being democratic and the tolerance variable ($R=0.56$, $p<0.01$). This predictor variable explains 32% of the total variance regarding democratic attitudes. In other words, middle school students' attitudes towards being tolerant predict their attitudes towards being democratic ($R=0.56$, $R^2=0.32$; $F(1-400)=188.57$ $p<0.01$).

DISCUSSION and CONCLUSIONS

This study aimed to determine the relationship between middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant. The data analysis evinced that middle school students' attitude scores towards being democratic and tolerant were above the average. The average score of students' attitudes towards being democratic (Çırak, 2019; Hasdemir & Hazar, 2021; İlğan, Karayığit & Çetin, 2013; Ural & Sağlam, 2011) and their attitudes towards being tolerant (Aslan, 2017; Aslan, 2019; Çalışkan & Sağlam, 2012; İnel & Gökçalp, 2018) are in line with similar studies in the literature. Ural and Sağlam (2011) analysed the democratic attitudes of primary school students in their study and concluded that the democratic attitudes of the students were above the average. However, since the obtained value was slightly above the average, they suggested effort should be put to maximise the attitude scores. Similarly, although the attitude scores were above the average in this study, they are far from the highest level that can be reached.

The attitudes of middle school students towards being democratic evinced that in terms of gender, the average score of male students was higher than that of females, but this difference was insignificant. This result is in parallel with the studies of Çırak (2019) and Demir and Bozbek (2014). In contrast, various studies in the literature concluded that female students' attitude scores towards being democratic were high with a significant difference (Aktaş, 2010; Amadeo, Torney-Purta, Lehmann, Husfeldt & Nikolova, 2002; Atasoy, 1997; Büyükkaragöz, 1990; Durualp & Doğan, 2018; Hasdemir & Hazar, 2021; Kaldırım, 2005; Kuş & Çetin, 2015; Şimşek, 2011; Yüksel, Bağcı & Vatanserver, 2013).

The students' attitude scores towards being tolerant evinced that the average of female students was higher than that of males, but this difference was insignificant. An analysis of similar studies revealed that middle school students' attitudes towards being tolerant differ significantly in favour of female students (Aslan, 2017; Aslan, 2019; Çalışkan & Sağlam, 2012; Kalın & Nalçaçı, 2017; Bektaş Öztaşkın & İçen, 2015).

While the high mean score of female students in the study is in line with other studies' results, it does not agree with them in terms of the absence of a significant difference. İnel and Gökalp (2018) similarly concluded that gender did not affect tolerance, supporting the result of this research. According to Hofstede (1984), the gender of individuals is determinative of the values they have, and while men are innately inclined toward individual values, women are inclined toward social values. The fact that girls were more tolerant both in the current study and in similar studies may be related to this innate predisposition.

The analysis of the attitudes of middle school students towards being democratic per their grades revealed that as the grade increased, the scores of attitudes towards being democratic decreased, and this difference was significant. Kuş and Çetin (2014) concluded that the attitude towards democracy differed according to the grade variable and that 8th-grade students were more democratic, which is partially similar to the current study's result.

On the other hand, Hasdemir and Hazar (2021), Dilekmen (2000) and Ural and Sağlam (2011) concluded that the grade variable was not a determinant in the attitude towards democracy. In contrast, 5th-grades had the highest attitude scores towards being democratic in this study, while 8th-grades had the least. This may be due to the "Human Rights, Citizenship and Democracy" course being taught at the 4th-grade level, as the knowledge acquired at the 5th and 6th-grade levels is remembered more, reflecting on the attitude scores. Indeed, studies conducted before 2015 found 8th-grades' attitude scores towards being democratic higher, while the change towards the opposite after that date may be due to the courses' grade level change.

The students' attitudes towards tolerance per grade level revealed that the 5th-grades had the highest tolerance score while the 8th-grades had the lowest. No significant difference was found between the scores of the students. Similarly, the 5th-grade level had the highest level of tolerance, according to Çalışkan and Sağlam (2012). As the grade level increases, the tolerance scores decrease regularly. Çalışkan and Sağlam (2012) stated that this decrease in students' attitude scores could be related to the 7th and 8th-grade levels coinciding with the adolescence period. According to Erbil, Divan, and Önder (2006), during adolescence, individuals complain that the people around do not approach them with tolerance, negatively affecting their tolerance attitudes.

The middle school students' attitudes towards being democratic and tolerant per the number of siblings revealed no significant difference. Similarly, İlğan, Karayığit, and Çetin (2013) and Şimşek (2011) concluded that the number of students' siblings was not a determining factor in their attitudes towards being democratic. However, Erkensiz and Çetintaş (2011) and Ekici's (2014) study conducted with prospective teachers found that as the

number of siblings increased, attitudes towards being democratic increased. Their study results may have been different because of the different student age groups.

The students' tolerance attitudes per the number of siblings evinced that students with no siblings had the highest attitude. According to Bee and Boyd (2009), as the number of siblings increases, the parents' attention is divided, increasing competition among the children. Since children perceive each other as rivals, it is predictable that those without siblings have higher tolerance attitudes. According to the research results of Türk and Nalçacı (2011) and Yazıcı (2011), the increase in the number of siblings decreases the tolerance value; as with an increased number of siblings, the time that families allocate for each child decreases, and children have to share their personal belongings, toys, etc. with other siblings. All these experiences negatively affect tolerance. İlğan, Karayığit, and Çetin (2013) concluded that those with two siblings were significantly more tolerant than those without any. This does not agree with the result of our research. According to Bektaş Öztaşkın and İcen's (2015) research, the tolerance value did not differ significantly per the number of siblings. This result supports our result.

The students' attitudes towards being democratic and tolerant according to the mother's education level revealed that those whose mothers' educational level was university or higher had the highest democratic and tolerance attitude. The lowest score belonged to students whose mothers had primary school education or below. There was no significant difference between the scores.

Various studies concluded that the mothers' education level did not significantly affect their attitudes towards being democratic scores (Hasdemir & Hazar, 2021; İlğan, Karayığit & Çetin, 2013; Nalçacı & Ercoşkun, 2006; Şimşek, 2011). The results of these studies show parallelism with the current research results. According to Tereseviciene and Jonyniene (2001), the higher the education level of mothers, the higher the students' attitudes towards being democratic. There are also studies in the literature concluding that as the education level of mothers increases, so does the scores of attitudes towards being democratic significantly (Bulut, 2006; Demir & Bozбек, 2014; Kaldırım, 2005; Kuş & Çetin, 2014; Tekin, Yıldız, Lök & Taşgın, 2009).

The students' tolerance attitude scores increased as the mother's education level increased, though insignificantly. Contrary to our result, Kalın and Nalçacı (2017), Türk and Nalçacı (2011) concluded that tolerance attitude differed significantly according to the mother's education level. On the other hand, in line with our results, Aslan (2017) and Aslan (2019) found that the tolerance attitude did not differ according to the mother's education level.

While it is expected that the students' attitudes towards being democratic and tolerant would increase significantly as the mother's education level increased, such a result could not be attained in this study. As the education level of parents increases, they are expected to be more democratic and tolerant and raise their children accordingly. This difference in the research results may be due to the more accessible ways of obtaining information than in the past, as the only way for individuals to educate themselves is no longer through

educational institutions. Parents can improve themselves despite their low educational level, especially through information and communication technologies. This minimises the difference in attitude scores among students.

While the students' attitudes towards being democratic did not differ significantly according to the father's educational status, their attitudes towards being tolerant showed a significant difference. Various studies in the literature measured the attitude towards democracy in line with our results (Çırak, 2019; Elkatmış & Toptaş, 2015; Genç & Kalafat, 2007; İlğan, Karayığıt & Çetin, 2013; Şimşek 2011), besides studies that did not show any similarity (Demir & Bozbek, 2014; Durualp & Doğan, 2018; Hasdemir & Hazar, 2021; Kaldırım, 2005; Kuş & Çetin, 2014; Lök & Taşğın, 2009).

Students' attitudes towards being tolerant differed significantly according to their father's education level. This differentiation manifests itself positively as the level of education increases. Various studies in the literature (Aslan, 2017; Kalın & Nalçacı, 2017; Türk & Nalçacı, 2017) are in line with our results, whereas others obtained opposite results (Çalışkan & Sağlam, 2012; İnel & Gökalp, 2018). Parents raise children in line with their upbringing and education. Therefore, as the level of education increases, students are expected to acquire the desired qualifications more. This idea is supported by the regular increase in students' tolerance attitude per their educational status.

While the scores of students' attitudes towards being democratic did not differ significantly according to their income level, those towards being tolerant differed significantly. This difference was at a low level. Elkatmış and Toptaş (2015) and Çırak (2019) similarly concluded that the democratic attitudes of the students did not differ according to their income level. Demir and Bozbek (2014), Durualp and Doğan (2018), Karatekin, Meray and Kuş (2013), Kuş and Çetin (2012) and Şimşek (2011) found that the democratic attitude increased significantly according to the income level. On the other hand, Gömlüksiz and Çetintaş (2011) concluded that as the income level increased, the democratic attitude decreased significantly.

The students' tolerance attitudes per their income levels revealed that as their income levels increased, so did their tolerance attitudes significantly. Similarly, Sağlam and Tunar (2018) concluded that as the income level of students increased, their tolerance attitudes increased significantly, whereas İnel and Gökalp (2018) found the opposite. Önür (2013) suggested that as the socio-economic level of families increased, they took care of their children more and devoted more time to them, positively affecting children's value systems and their perceptions of values such as democracy and tolerance.

Our research results evinced a moderate and positive relationship between the middle school students' attitude scores towards being democratic and tolerant. The students' attitudes towards being tolerant explained 32% of their attitudes towards being democratic. Likewise, Bektaş Öztaşkın and İçen (2015) found a moderate relationship between democracy and tolerance. The same study also revealed that tolerance explained democratic attitude by 19%. Özdayı's (1998) study examining the relationship between democracy, tolerance and leadership characteristics of educational administrators determined a moderately positive relationship

between tolerance and democracy. According to the simple linear regression analysis results, the 32% effect of tolerance on democracy is crucial in explaining the attitude towards democracy. Accordingly, establishing an environment of tolerance can be considered one of the basic requirements to develop students' attitudes towards being democratic.

In conclusion, this study found that there was a positive and moderate relationship between the attitudes of middle school students towards being democratic and tolerant; the students' attitudes towards being tolerant explained 32% of their attitudes towards being democratic; their attitudes towards being democratic differed significantly per the grade variable; there was no significant difference according to gender, the number of siblings, mother's education level, father's education level or income level variables; their attitudes towards being tolerant differed significantly per the father's education level and income level variables; and there was no significant difference according to the variables of gender, class, mother's education level and the number of siblings.

Suggestions

1. The results of this research evinced that as the students' grade level increased, their attitudes towards being democratic decreased. The "Human Rights, Citizenship and Democracy" course, which was previously taught in the 8th grade, began later to be taught in the 4th-grade level, which could have been influential on this situation. Considering the students' cognitive development characteristics, teaching this course at higher levels may positively affect the students' attitudes.
2. According to the results of the research, 8th grade students have the lowest score on being democratic and tolerant, while 5th grade students have the highest average. Qualitative research can be conducted to reveal the reasons for this negative change that occurs as the grade level increases.
3. As the education level of the mother increases, it is expected that the students' attitude scores towards being democratic and tolerant will increase significantly, but no result in this direction has been obtained in the study. It may be recommended to conduct research that tries to reveal the reason for this.
4. This study aimed to determine the influence of tolerance on the democracy attitude. Further studies can be conducted with various values considered to impact the attitude towards democracy by reviewing the relevant literature. Determining the other factors affecting the democracy attitude may be necessary to determine the content of the programs to be developed.
5. This study was conducted for middle school students. A comparative analysis can be conducted at different grade levels and with different samples in future studies.

Ethical Text

"In this article, journal writing rules, publication principles, research and publication ethics rules, journal ethics rules have been followed. Responsibility for any violations that may arise regarding the article belongs to the authors. The ethics committee approval of the article was obtained by the Social and Human Sciences Research

and Publication Ethics Committee of Kütahya Dumlupınar University with the decision numbered E.73973 dated 15.02.2022.”

Authors Contribution Rate: In this study, the contribution level of the researchers was equal (first author 50%, second author 50%).

REFERENCES

- Bektaş, Ö. (2020). Scenario based learning in developing professional competences of social studies pre service teachers. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 5(9),1069-1125. <http://dx.doi.org/10.35826/ijoecc.173>
- Aktaş, N. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programında verilen değerleri edinme düzeyleri (Erzincan Örneği)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Aslan, S. (2017). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin hoşgörü eğilimleri ile yardımseverlik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 163-175. <https://doi.org/10.17679/inuefd.306509>
- Aslan, S. (2019). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin duygu ve düşüncelere saygı ile hoşgörü tutumları ve görüşlerinin incelenmesi. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 80-95. <https://doi.org/10.19160/ijer.559526>
- Aslan, S., & Aybek, B. (2018). Sınıf öğretmenlerinin ilkokul 4. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 233-262.
- Atasoy, A. (1997). *İlköğretim ikinci kademedeki demokrasi eğitimi ve ilköğretim ikinci kademe öğretmen ve öğrencilerinin demokratik tutum ve davranışlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bee, H. & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi*. (O. Gündüz Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Beetham, D. (2006). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. (B. Canatan Çev.). Liberte Yayınları.
- Bektaş Öztaşkın, Ö., & İçen, M. (2015). Ortaokul öğrencilerinin hoşgörü eğilimleri ile demokrasi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 1-14.
- Bhagwati, J. N. (2002). Democracy and development: cruel dilemma or symbiotic relationship? *Review of Development Economics*, 6(2), 151-162. <https://doi.org/10.1111/1467-9361.00147>
- Bulut, N. (2006). Bir grup üniversite öğrencisinin demokratik tutumları ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 45(45), 37-59.
- Büyükkaragöz, S. (1990). *Ortaöğretimde demokrasi eğitimi (öğretmen, öğrenci ve yöneticilerin demokratik tutum ve davranışları)*. MEB Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. S., & Kesici, Ş. (1998). *Demokrasi ve insan hakları eğitimi*. Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Büyükkaragöz, S., & Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 7(7), 353-365

- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çakmak, Z., & Akgün, İ. H. (2016). Vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitiminin gerekliliği. İçinde R. Turan & K. Ulusoy (Ed.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* (ss. 227-242). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çalışkan, H., & Sağlam, H. İ. (2012). Hoşgörü eğilim ölçeğinin geliştirilmesi ve ilköğretim öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1431-1446.
- Çırak, A. (2019). Ortaokul altıncı sınıf öğrencilerinin temel demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12, 91-107. <https://doi.org/10.46778/goputeb.521358>
- Çiydem, E., & Kaymakçı, S. (2021). Türkiye’de sosyal bilgiler dersinin yönelimi üzerine bir değerlendirme. *İnsan ve İnsan*, 8(27), 179-207. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.818742>
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 597-611.
- Demir, S. B., & Bozbek, M. (2014). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin Vatandaşlık ve Demokrasi dersine yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 51-75.
- Dewey, J. (2004). *Demokrasi ve eğitim*. (T. Göbekçin, Çev.). Yeryüzü Yayınevi.
- Dinçer, S. (2020). E-demokrasi aracı olarak e-oylamanın gelişimi ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine bir alan araştırması [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Durualp, E., & Doğan, İ. (2018). Sekizinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık algısının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 291-316. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.373264>
- Ekici Yaşar, F. (2014). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ve demografik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 9(11), 593-602. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7416>
- Elkatmış, M., & Toptaş, V. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının demokratik tutumlarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 128-144.
- Er, H., Ünal, F., & Özmen, C. (2013). 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin 4. sınıfa alınmasına ilişkin görüşler üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 6(8), 179–196
- Erbil, N., Divan, Z., & Önder, P. (2006). Ergenlerin benlik saygısına ailelerinin tutum ve davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum*, 3(10), 7-15.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. McGraw Hall.
- Genç, S. Z., & Kalafat, T. (2007). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile problem. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 10-22.

- Genel, M. G. (2021). Öğrencilerin sosyal medya tutumları ve yalnızlık algıları: Lise ve ön lisans öğrencileri üzerine bir araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2148-2159. <https://doi.org/10.33206/mjss.891531>
- Gömlüksiz, M. N., & Çetintaş, S. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları (Fırat, Dicle, 7 Aralık, Cumhuriyet ve Erzincan Üniversiteleri Örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 1-14.
- Gömlüksiz, M. N., Kan, A. Ü., & Öner, Ü. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bir değer olarak demokrasi kavramına ilişkin metaforik algıları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 79-100.
- Güngördü, Z., & Özbakır, B. A. (2021). Kentsel mültecilerin kente uyum süreçlerinde konuta erişimleri: Hatay örneği. *Göç Dergisi*, 8(1), 41-78. <https://doi.org/10.33182/gd.v8i1.718>
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 641-660.
- Gürsoy, M. (2018). Üniversitelerin içinde doğdukları kentlere yönelik sosyal ve kültürel işlevleri: *Adıyaman örneği*. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1369-1414. <https://doi.org/10.26466/opus.472674>
- Haçat, S. O., & Demir, F. B. (2017). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-17.
- Hasdemir, M., & Hazar, Z. (2021). Ortaokul öğrencilerinin temel demokratik değerlere karşı tutumları ile Beden Eğitimi dersindeki sportmenlik davranışlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(3), 33-50.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: International differences in work-related values* (Vol. 5). Sage Publishing.
- İlğan, A., Karayığit, D., & Çetin, B. (2013). Ortaokul öğrencilerinin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 97-118.
- İnel, Y., & Gökalp, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(27), 847-877. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14380>
- Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. *Elementary Education Online*, 16(4), 1768-1776. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342990>
- Kalaycı, Ş. (2016). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayınları.
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 143-162.
- Kalın, Z. T., & Nalçacı, A. (2017). Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 293-304.
- Kapani, M. (1981). *Kamu hürriyetleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Karatekin, K., Merey, Z., & Kuş, Z. (2013). Öğretmen adayları ve öğretmenlerin demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 561-574.
- Kıncal, R., & Işık, H. (2003). Demokratik eğitim ve demokratik değerler. *Eğitim Araştırmaları*, 11, 54-58
- Kıroğlu, K., Elma, C., Kesten, A., & Egüz, Ş. (2012). Üniversitede demokratik bir değer olarak hoşgörü. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 86-104.
- Kittler, J. E., Menard, W., & Phillips, K. A. (2007). Weight concerns in individuals with body dysmorphic disorder. *Eating Behaviors*, 8, 115-120. <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2006.02.006>
- Kouchok, K. H. (2008). Çocuklara hoşgörüü öğretmek için neler yapmalı, neler yapmamalı: Mısır örneğinden bazı yansımalar (C. Oruç, Çev.). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 403-412.
- Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda millet sistemi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(8), 57-71.
- Kuş, Z., & Çetin, T. (2014). İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 1-22. <https://doi.org/10.12738/estp.2014.2.1493>
- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2005). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation* (Third edition). Pyrczak Publishing.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı*. Devlet Kitapları Basım Evi.
- Nalçacı, A., & Ercoşkun, M. H. (2006). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 241-257.
- Önür, H. (2013). Gelir düzeyinin eğitim imkânlarından yararlanma düzeyine etkisi: Süleyman Demirel fen lisesi ve Atatürk lisesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(18), 259-277
- Özdayı, N. (1998). Eğitim yöneticilerinin demokrasi ve hoşgörü tutumları ile liderlik özellikleri arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(10), 221-235.
- Pasamonik B. (2004). The paradoxes of tolerance. *The Social Studies*, 5(95), 206-210. <https://doi.org/10.3200/TSSS.95.5.206-210>
- Pedersen, S., & Liu, M. (2003). Teachers' beliefs about issues in the implementation of a student-centered learning environment. *Educational Technology Research and Development*, 51(2), 57-76. <https://doi.org/10.1007/BF02504526>
- Powley, E. H, Fry, R. E., Barrett, F. J., & Bright, D. S. (2004). Dialogic democracy meets command and control: Transformation through the appreciative inquiry summit. *Academy of Management Executive*, 18, 67-80. <https://doi.org/10.5465/ame.2004.14776170>
- Sağlam, H. İ., & Hayal, M. A. (2015). Sınıf öğretmenlerinin "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersinin ilkökul 4. sınıfta yer almasına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 207-217. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2015.15.1-5000128603>
- Sağlam, H. İ., & Tunar, T. (2018). İlkokul öğrencilerinin aile birliğini önemseme ve hoşgörü eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 43(195), 119-136. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2018.7432>
-

- Savar, E., & Kedikli, U. (2019). Türkiye’de mülteci ve sığınmacılara sağlanan imkânlar ve uyum sorunları: Çankırı örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 1119-1142. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2019456401>
- Seçer, İ. (2015). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analiz ve raporlaştırma*. Anı Yayıncılık.
- Seyhan, B. (2019). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmeni adaylarının demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarına yönelik metafor algıları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 32-52.
- Şimşek, N. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin demokratik kazanımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 188-202.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L.S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. (M. Baloğlu, Çev.). Nobel Yayınevi.
- Taş, H. (2018). Hoşgörü tutum ölçeği: bir ölçek geliştirme çalışması. *Turkish Studies (Elektronik)*, 13(4), 1169-1192.
- Tay, B. (2017). 2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile 2017 sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programının karşılaştırması. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8(27), 461-487.
- Tekin, M., Yıldız, M., Lök, S., & Taşgın, Ö. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğretmen adaylarının çeşitli değişkenlere göre demokratik tutum düzeylerinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), 204-212.
- Tereseviciene, M., & Jonyniene, Z. (2001). Students' perceptions of their rights in Lithuania. *School Psychology International*, 22(2), 152-173. <https://doi.org/10.1177/0143034301222003>
- Topuz, H. (1995) Hoşgörü, İ. Pehlivan (Ed.), *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı* (ss. 30-38). Unesco Türkiye Milli Komisyonu ve Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortak Yayını.
- Türk, N., & Nalçacı, A. (2011). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programında verilen değerleri edinme düzeyleri (Erzincan Örneği). *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 39-56.
- Ural, S. N. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum ve empatik eğilim düzeylerine sosyal bilgiler dersinin etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Ural, S. N., & Sağlam, H. İ. (2011). İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(22), 161-180.
- Yazıcı, K. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 165-178.
- Yeşil, R. (2002). *Okulda ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- Yılman, M. (1995). *Demokrasinin kültürel temelleri*. Serdar Ofset.
- Yüksel, İ., Bağcı, Ş., & Vatansever, E. (2013). İlköğretim son sınıf öğrencilerinin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 309-334.
- Yürüşen, M. (1996). *Liberal bir değer olarak ahlaki ve siyasal hoşgörü*. Yapı Kredi Yayınları

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRATİK VE HOŞGÖRÜLÜ OLMAYA İLİŞKİN TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini 2021-2022 eğitim öğretim yılı birinci döneminde Kütahya ili merkez ilçesinde öğrenim gören 402 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verileri, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılarak toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu", Şimşek (2011) tarafından geliştirilen "Demokrasi Tutum Ölçeği" ve Taş (2018) tarafından geliştirilen "Hoşgörü Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada verilerin analizine geçilmeden önce Kolmogorov Smirnov, basıklık ve çarpıklık kat sayısı, Histogram, Q-Q Plot grafiği ve Kutu-çizgi grafiği ile verilerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır. Buna göre Kolmogorov-Smirnov değeri, demokrasi ölçeği ($p=.200$) ve hoşgörü ölçeği için ($p=.087$) .05'den büyük bulunmuştur. Yapılan diğer analizlerle de çalışma verilerinin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, tek yönlü çok değişkenli varyans analizi (MANOVA), pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları ortalamanın üzerindedir. Ortaokul öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık gösterirken, cinsiyet, kardeş sayısı, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu ve gelir düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Ortaokul öğrencilerin hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları ise baba öğrenim durumu ve gelir düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterirken, cinsiyet, sınıf, anne öğrenim durumu ve kardeş sayısı değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken; hoşgörülü olmaya ilişkin tutum, demokratik olmaya ilişkin toplam varyansın %32'sini açıklamaktadır.

Anahtar kelimeler: Demokratik, hoşgörü, tutum, ortaokul öğrencisi.

GİRİŞ

Demokrasi, temelde yönetim biçimi gibi algılsa da insan hayatının tüm evrelerinde demokrasiye ihtiyaç duyulmaktadır. Son yarım yüzyılda demokrasiye yüklenen anlam farklılık gösterdiğinden, demokrasinin herkes için kabul edilen bir tanımını yapmak zorlaşmıştır (Beetham, 2006; Demir, 2010). Yunanca demo (halk) ile kratos (iktidar) kelimelerinin birleşiminden oluşan demokrasi terimi esas itibarıyla Fransızcadan dilimize geçmiştir (Powley, Fry, Barrett ve Bright, 2004). Demokrasi, en genel anlamıyla halkın kendi kendini yönetmesidir. Demokrasilerde devlet yönetimi tek kişi ya da grubun elinde değil halkın elindedir (Büyükkaragöz, 1998). John Dewey'e (2004) göre demokrasi sadece yönetim biçimi olarak algılanmamalıdır. Demokrasi, bir yönetim biçimi olmasının yanında ortak tecrübelerin kendine özgü olarak bir araya getirilmesidir.

Demokrasi, siyasi özelliği dışında toplumları ekonomik, sosyolojik ve eğitim başta olmak üzere birçok açıdan etkilemektedir. Demokrasi, gelişmişlik düzeyinin göstergesi olarak kabul edilmekte ve toplumların yaşam kalitesi ile ilişkilendirilmektedir (Gömlüksiz, Kan ve Öner, 2012). Demokrasi yetkilerini ne kadar halk için kullanırsa ve gücünü halktan alırsa ülkelerin gelişmişlik düzeyi o kadar artar (Dinçer, 2020). Bhagwati'ye (2002) göre demokrasinin kalitesi arttıkça refah düzeyi artmaktadır. Tüm bu sebeplerle hayatın tüm alanlarında demokrasi anlayışının yerleştirilmesi önemli görülmektedir.

Demokrasi anlayışının bir yaşam tarzına dönüşerek demokrasi kültürünün oluşturulmasında en büyük pay eğitime düşmektedir (Seyhan, 2019; Yeşil, 2002). Demokrasi kültürünün ayrılmaz bir parçasını oluşturan özgür ve aktif bireyler ancak eğitim yoluyla yetiştirilebilir (Gürel, 2016; Yılman, 1995). Demokrasi eğitimiyle birlikte birey, kim olduğunun bilincine vararak kendini tanıır, çevresindekilere saygılı olmayı öğrenir ve birlikte hareket etmenin önemini kavrar (Gömlüksiz ve Çetinbaş, 2011). Ailede başlayan ve eğitimle devam eden demokrasi eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu ders aracılığıyla öğrencilere küçük yaşlardan itibaren gereken bilgi ve beceriler öğretilerek onları hayata hazırlamak amaçlanmaktadır (Ural, 2010).

Ülkemizde ilkököl ve ortaokul başta olmak üzere demokrasi eğitimi ile ilgili konuların önemli bir kısmı Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır (Çakmak ve Akgün, 2016). Demokrasi eğitimi 2005-2006 eğitim-öğretim programıyla "İnsan Hakları ve Vatandaşlık" ara disipliniyle Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri içerisinde okutulmaya başlanmıştır. 2011-2012 yılları arasında ülke genelinde 8. sınıf düzeyinde seçmeli ders olarak okutulan "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" dersi uygulamasına bir yıl sonra son verilmiştir. 2015-2016 eğitim öğretim yılında ise "İlkokul İnsan Hakları, Yurttaşlık" adıyla ilkököl dördüncü sınıfta okutulan bu ders 2018 yılından itibaren aynı sınıf düzeyinde "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" adıyla okutulmaya başlanmıştır (Aslan & Aybek, 2018). Bu derste öğrencilere demokrasi, adalet, saygı, sorumluluk ve hoşgörü, gibi değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır (Aslan ve Aybek, 2018; Gürel, 2016; Haçat ve Demir, 2017).

Demokrasi denildiğinde genellikle akla adalet, bağımsızlık, dayanışma, dürüstlük, hoşgörü sevgi, saygı, sorumluluk yardımseverlik gibi birçok değer gelmektedir. Demokrasi içinde toplanan tüm bu değerler önem sırası olmaksızın gerekli kabul edilse de hoşgörünün ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çünkü hoşgörü olmadan demokrasi kültürünün

oluşturulması ve yaygınlaştırılması çok zordur (Kıncal ve Işık, 2004). Hoşgörü ortamının oluşması için demokratik bir yönetim anlayışının olması gereklidir (Kapani, 1981). Tüm bu sebeplerle demokrasi için hoşgörü, hoşgörü için demokrasi gereklidir denilebilir.

Demokratik bir değer olan hoşgörü, insanlar arasındaki farklılıklara saygıyla yaklaşma, onları anlama ve açık tutumlu olmak şeklinde tanımlanmaktadır (Kouchok, 2008; Yürüşen, 1996). Hoşgörü, dili, dini, ırkı, siyasi görüşü, yaşayışı, kültürü, gelenekleri ve düşünceleriyle farklılaşan insanlara karşı saygılı olmayı gerektirmektedir (Topuz, 1995). Pasamonik'e (2004) göre ise hoşgörü, farklılara sahip bireylerin bir arada yaşamasını olanaklı kılan sosyal bir erdem olarak nitelendirilmektedir.

Toplumumuz, özellikle son yıllarda yaşanan göç olayları nedeniyle geçmişe oranla daha heterojen bir yapı taşımaktadır. Oluşan bu farklılık uyum sorunları başta olmak üzere birtakım problemleri beraberinde getirmiştir (Güngördü ve Özbakır, 2021; Kağnıcı, 2017; Savar ve Kedikli, 2019). Yaşanan problemlerin çözümünde demokrasi kültürünün yaygınlaştırılması ve bireylerde hoşgörü anlayışının geliştirilmesi gerekli görülmektedir. Nitekim medeniyetler beşiği olan ülkemiz, sahip olduğu hoşgörü politikasıyla uzun yıllar varlığını devam ettirebilmiştir (Kurtaran, 2011). Günümüzde hoşgörü anlayışını olumsuz etkileyen diğer nedenler arasında kentleşme ve dijitalleşme gösterilebilir. Farklı kültürlerden gelen insanların bulunduğu yerler olan kentlerde çevresine yabancı olan bireyler, gittikçe tahammülsüz bir hal almakta ve hoşgörü anlayışından giderek uzaklaşmaktadır (Gürsoy, 2018). Yine insanların hayatlarının merkezine dijital teknolojiyi almalarıyla birlikte giderek yalnızlaşmaları birbirlerine olan hoşgörü anlayışını minimuma indirgemıştır. Çünkü insanlar birbirleriyle daha az sosyalleşmekte birbirini anlamaya çaba sarf etmemektedir (Genel, 2021). Hoşgörü anlayışı olmaksızın toplumun varlığını devam ettirebilmesi çok zordur.

Hoşgörü doğuştan kazanılan bir erdem değildir. Bireyler hoşgörülü olmayı aile başta olmak üzere çevresiyle etkileşime girerek öğrenirler. Aileden sonra hoşgörü değerini geliştiren ve eyleme dönüştüren eğitim ortamlarıdır (Kalın ve Nalçaçı, 2017). Öğretim programları, ders kitapları ve öğretmenler hoşgörü değerinin öğrencilere kazandırılmasında başat rol üstlenmektedir. Bireylere hoşgörü anlayışının yerleştirilmesinde Sosyal Bilgiler, İnsan Hakları ve Vatandaşlık gibi derslere büyük roller düşmektedir (Çiydem ve Kaymakçı, 2021).

İlk defa 2005-2006 eğitim öğretim yılında uygulanan Sosyal Bilgiler Öğretim programı ile değerler eğitimi resmi program aracılığıyla öğretilmeye çalışmıştır. Belirlenen değerlerden biri de hoşgörü değeridir. Yine aynı şekilde 2017 taslak öğretim programında öğrencilere kazandırılmaya çalışılan değerlerden biri hoşgörü değeri olmuştur (Tay, 2017). Ancak 2018 yılında uygulamaya koyulan son Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öğrencilere kazandırılmaya çalışılan değerler arasında hoşgörü değeri bulunmamaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018). Hoşgörü anlayışının gittikçe azaldığı günümüzde bu değere programda yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Hoşgörü algısının geliştirilmesi için gereken temel unsulardan biri daha önce de ifade edildiği gibi demokrasi kültürünün yaygınlaştırılmasıdır. Eğitim ortamlarında öğrencilere kazandırılmaya çalışılan bu iki değer birbirinden

ayrı olarak nitelendirilemez. İlgili literatür incelendiğinde demokrasiye yönelik tutumları (Çırak, 2019; Demir ve Bozбек, 2014; Hasdemir ve Hazar, 2021; İlğan, Karayiğit ve Çetin, 2013; Kuş ve Çetin, 2014; Şimşek, 2011; Ural ve Sağlam, 2011) ve hoşgörüyü yönelik tutumları (Aslan, 2017; Aslan, 2019; Çalışkan ve Sağlam, 2012; İnel ve Gökalp, 2018) ayrı ayrı belirlemeye çalışan çeşitli çalışmalar olduğu görülmektedir. Ayrıca demokrasi ve hoşgörü arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır (Büyükkaragöz & Kesici, 1996; Kiroğlu, Elma, Kesten ve Egüz, 2012; Özdayı, 1998; Bektaş Öztaşkın ve İcen, 2015). Ancak yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde tamamının 2015 öncesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. 2018 sosyal bilgiler öğretim programında hoşgörü değerine yer verilmemesi ve yine demokrasi konularının yoğunlukta işlendiği sınıf seviyesinin 4. Sınıf düzeyine çekilmesi yapılan çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılmaktadır. Çünkü 4. Sınıf seviyesinde demokrasi, vatandaşlık gibi soyut konuların işlenmesi öğrencilerin bilişsel gelişimleri açısından uygun bulunmamaktadır (Aslan ve Aybek, 2018; Er, Ünal ve Özmen, 2013; Sağlam ve Hayal, 2015). Öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarını ölçen 2018 sonrası yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları ne düzeydedir?
2. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları anne öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları baba öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
7. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
8. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları arasında ilişki var mıdır?
9. Ortaokul öğrencilerinin hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları, demokratik olmaya ilişkin tutumlarının yordayıcısı mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren-örneklem, veri toplama araçları ve verilerin analizi, araştırmanın yayın etiği ve araştırmacıların katkı düzeyi bölümleri hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple çalışma ilişkisel tarama modeliyle yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini belirlemeye çalışan araştırma modeline denilmektedir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). İlişkisel araştırmalar, araştırma sonuçlarının tahmin edilmesi ve insan davranışlarının açıklanması amacıyla kullanılmaktadır (Freinkel, Wallen ve Huy, 2012).

Evren-Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Kütahya ili merkez ilçesine bağlı ortaokul düzeyindeki okullar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2020-2021 eğitim öğretim yılı birinci döneminde öğrenim gören 402 ortaokul öğrencisidir. Araştırma verileri amaçlı örneklem yöntemlerinden biri kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılarak toplanmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesinde örneklem araştırmacılara yakın çevreden seçilmektedir. Bu özelliği nedeniyle araştırmaya hız ve pratiklik sağlamaktadır. Ancak bu örneklem yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar diğer örneklem türlerine göre daha az genellenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışmaya katılan ortaokul öğrencilere ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Ortaokul Öğrencilerinin Demografik Özellikleri

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kız	234	58,2
	Erkek	168	41,8
	Toplam	402	100
Sınıf	5	98	24,4
	6	73	18,2
	7	104	25,9
	8	127	31,6
	Toplam	402	100
Kardeş Sayısı	Kardeş Yok	30	7,5
	1-3	336	83,6
	4 ve üstü	36	9,0
	Toplam	402	100
Anne Öğrenim Durumu	İlkokul	60	14,9
	Ortaokul	207	51,5
	Lise	84	20,9
	Üniversite ve üstü	51	12,7
	Toplam	402	100
Baba Öğrenim Durumu	İlkokul	42	10,4
	Ortaokul	83	20,6
	Lise	176	43,8
	Üniversite ve üstü	101	25,1
	Toplam	402	100
Gelir Düzeyi	Alt (4.253 TL ve altı)	139	34,6
	Orta (4.254 TL-10.000 TL)	175	43,5
	Üst (10.000TL ve üstü)	88	21,9
	Toplam	402	100

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin %58,2'si (n=234) kız, %41,8'i (n=168) ise erkektir. Katılımcıların sınıf seviyeleri incelendiğinde en çok öğrencinin 8. sınıf seviyesinde olduğu görülmektedir (n=127, %31,6). 7. sınıf seviyesinde %25,9 (n=104), 5. sınıf seviyesinde %24,4 (n=98), 6. sınıf seviyesinde ise %18,3 (n=73) öğrenci bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin kardeş sayısına bakıldığında üçte ikiden fazlasının kardeş sayısının 1-3 arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Öğrencilerin anne ve baba öğrenim durumları incelendiğinde anne öğrenim durumunun genellikle ortaokul düzeyinde (n=207, %51,5) buna karşın baba öğrenim durumunun ise daha çok lise düzeyinde (n=176, %43,8) olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin gelir düzeyleri incelendiğinde %43,5'u (n=175) orta düzeyde gelire sahipken, %34,6'sı alt gelir düzeyindedir. Üst gelir grubunda olan öğrenciler ise %21,9 (n=88) olarak belirlenmiştir. Öğrenciler gelir gruplarına göre sınıflandırılarak asgari ücret esas alınmış ve buna göre bir gruplandırma yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu", Şimşek (2011) tarafından geliştirilen "Demokrasi Tutum Ölçeği" ve Taş (2018) tarafından geliştirilen "Hoşgörü Tutum Ölçeği" ile toplanmıştır. Bu araştırmada, örneklem grubunu oluşturan bireylerin kişisel özelliklerini belirlemek amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Bu formda katılımcıların cinsiyeti, sınıfı, kardeş sayısı, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu ve gelir düzeyi ile ilgili sorular sorulmuştur. Kişisel bilgi formundaki bu sorular belirlenirken ilgili literatür taranmış ve demokrasi ve hoşgörü tutumlarını etkilediği tespit edilen bağımsız değişkenler esas alınmıştır. Şimşek (2011) tarafından geliştirilen bu ölçek 22 madde ve 5 boyuttan oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin cronbach alpha iç tutarlılık kat sayısı .80 olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 22 maksimum puan ise 110'dur. Taş (2018) tarafından geliştirilen "Hoşgörü Tutum Ölçeği" 14'ü olumlu, 15'i olumsuz olmak üzere 29 maddeden oluşmaktadır. Kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, tamamen katılıyorum şeklinde 5'li Likert olarak hazırlanan bu ölçek 5 boyutlu olarak hazırlanmıştır. Cronbach alpha iç tutarlılık kat sayısı .87 olarak tespit edilen bu ölçekten alınabilecek minimum puan 29, maksimum puan ise 145'tir. Bir ölçme aracının güvenilir kabul edilebilmesi için cronbach alpha kat sayısının en az. 70 olması gerekmektedir (Pedersen & Lui, 2003). Bundan dolayı araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının güvenilir olduğu söylenebilir.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizine geçilmeden önce Kolmogorov Smirnov, basıklık ve çarpıklık kat sayısı, Histogram, Q-Q Plot grafiği ve Kutu-çizgi grafiği ile verilerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır. Buna göre Kolmogorov-Smirnov değeri, demokrasi ölçeği (p=.200) ve hoşgörü ölçeği için (p=.087) .05'den büyük bulunmuştur. Bu değer .05'den büyük çıkması verilerin normal dağılımdan geldiğinin kanıtı olarak kabul edilmektedir (Mertler ve Vannatta, 2005). Demokrasi tutum ölçeğinin basıklık (Kurtosis) ve çarpıklık (Skewness) değerleri sırasıyla .317 ve .159 olarak bulunmuştur. Hoşgörü tutum ölçeğinin basıklık ve çarpıklık kat sayıları ise sırasıyla .373 ve .187 olarak tespit edilmiştir. Tabachnick ve Fidell'e (2007) göre verilerin normal dağılım göstermesi için basıklık ve çarpıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında olması gerekmektedir. Bu kapsamda

verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Bunun dışında verilerin normalliği Histogram, Q-Q Plot grafiği ve Kutu-çizgi grafiği ile de bakılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiğine karar verilmiştir.

Araştırmada öncelikle öğrencilerin demokratik tutumlarını ve hoşgörü tutumlarını belirlemek amacıyla minimum puan, maksimum puan, ortalama ve standart sapma gibi değerleri gösteren betimsel istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Ölçeklerden alınan puanların cinsiyet, sınıf, kardeş sayısı, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu ve gelir düzeyine göre farklılaşmasının incelenmesinde tek yönlü çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. MANOVA analizi yapabilmek için verilerin normal dağılım göstermesi, bağımlı değişkenlere ait puanların varyans-kovaryans matrislerinin homojen olması gerekmektedir (Seçer, 2015). Bunun için verilerin normalliğine bakıldıktan sonra varyans- kovaryans homojenlikleri Box's M ve Levene istatistikleriyle test edilmiştir. MANOVA analizinde kısmi etki büyüklüğü (η^2) değeri 0.01 ile 0.06 arasında ise küçük, 0.06 ile 0.14 arasında ise orta, 0.14 ve üstünde ise büyük olarak kabul edilmektedir (Kittler, Menard ve Phillips, 2007).

Demokrasi tutum ölçeği ve hoşgörü tutum ölçeğinden alınan puanların birbiri ile ilişkisinin belirlenmesinde Pearson Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Büyüköztürk'e (2011) göre korelasyon değeri 0.00 ile 0.30 arasındaysa düşük, 0.30 ile 0.70 arasındaysa orta, 0.70 ile 1.00 arasındaysa yüksek düzeyde ilişki olduğu söylenebilir. Yapılan analizlerde korelasyon değerlerinin belirlenmesinde bu aralıklar esas alınmıştır. Hoşgörünün demokrasi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla ise Basit Doğrusal Regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada güvenilirlik düzeyi olarak %95 temel alınmıştır.

Araştırmanın Yayın Etiği ve Araştırmacıların Katkı Düzeyi: Bu çalışmanın etik onamı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 15.02.2022 tarihli toplantısında ve E.73973 sayılı kararı ile alınmıştır. Bu çalışmada araştırmacıların katkı düzeyi eşittir (Birinci yazar %50, ikinci yazar %50).

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde verilerin analizi sonrası ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda öncelikle betimsel istatistikler tablo halinde verildikten sonra sırasıyla MANOVA, korelasyon ve regresyon analizleri ve yorumları sunulmuştur. Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarına ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutumları

	N	Minimum	Maximum	\bar{x}	Ss
Demokrasi Tutum	402	51	106	85,24	9,19
Hoşgörü Tutum	402	67	118	101,96	7,37

Tablo 2'ye göre öğrencilerin demokrasi tutum ölçeğinden alabilecekleri minimum puan 51, maksimum puan ise 106'dır. Hoşgörü ölçeğinden alabilecekleri minimum puan 67, maksimum puan ise 118'dir. Bu bulgulara dayalı

olarak öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumlarının ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarının ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutumları

Öğrencilerin cinsiyet değişkenlerine göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarını inceleyebilmek için tek yönlü MANOVA istatistiği yapılmıştır. Varyans-kovaryans homojenliğini belirlemek amacıyla yapılan Box'ın M istatistiğine göre yayılma matrisinin homojenlik varsayımını sağladığı görülmektedir ($F=,313$, $p=,816$). Kovaryans matrislerinin eşitliğini test eden Box's M değeri $p>0,05$ 'den büyük olduğunda kovaryans matrislerinin homojen olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2016). MANOVA istatistiğinin bir diğer önemli şartı varyans eşetliğinin sağlanmasıdır (Seçer, 2015). Bunun için Levene tablosunda p değerinin $0,05$ 'den büyük olması gerekmektedir ($p=,722$). Varyans-kovaryans matrislerinin homojenliği ve varyans homojenliği sağlandığı için analiz Wilks Lambda testi ile yapılmıştır.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Wilks Lambda Testi Sonuçları

	Değer	F	Hipotez serbestlik değeri	Hata serbestlik değeri	p	Kısmi η^2
Wilks' Lambda	,998	,435	2,000	399,000	,648	,002

Cinsiyete göre tek yönlü MANOVA sonuçları incelendiğinde demokrasi ve hoşgörü puanlarının istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Wilks Lambda (Λ) = ,998, $F_{(1-400)}=,435$, $p=,648$, $\eta^2=,002$). Tablo 4, öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarının cinsiyet değişkenine göre nasıl değiştiğine ilişkin MANOVA istatistiklerini göstermektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutumlarının Tek Yönlü MANOVA Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{x}	Ss	Sd	F	p	η^2
Demokrasi	Kadın	234	85,17	9,46	1-400	,030	,862	,000
	Erkek	168	85,33	8,84				
Hoşgörü	Kadın	234	102,16	7,39	1-400	,432	,512	,001
	Erkek	168	101,67	7,34				

Tablo 4, incelendiğinde öğrencilerin demokrasi tutumlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Wilk's Λ = ,998, $F_{(1-400)}=,030$, $p=,862$, $\eta^2=,000$). Öğrencilerin hoşgörü tutumları da cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (Wilk's Λ = 0,998, $F_{(1-400)}=0,432$, $p=,512$, $\eta^2=0,001$).

Sınıf Değişkenine Göre Öğrencilerin Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutumları

Öğrencilerin sınıf değişkenine göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları incelendiğinde Box'ın M istatistiğine göre yayılma matrisi $0,05$ 'den büyüktür ($F=1,77$, $p=,067$). Varyans eşetliğinin belirlendiği Levene istatistiği de sağlandığı için analizde Wilks Lambda değerleri esas alınmıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Sınıf Değişkenine Göre Wilks Lambda Testi Sonuçları

	Değer	F	Hipotez serbestlik değeri	Hata serbestlik değeri	p	Kısmi η^2
Wilks' Lambda	,953	3,216	6,000	794,000	,004	,024

Tablo 5 incelendiğinde sınıf değişkenine göre öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarının anlamlı olarak farklılık göstermektedir (Wilks Lambda (λ) = ,953, $F_{(3-398)}=3,216$, $p=,004$, $\eta^2=,024$). Tablo 6, öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarının sınıf değişkenine göre nasıl değiştiğine ilişkin MANOVA testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Sınıflarına Göre Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutum Puanlarının Tek Yönlü MANOVA Sonuçları

	Sınıf	N	\bar{x}	Sd	df	F	p	η^2	
Demokrasi	5	98	87,3061	10,00557	3-398	5,45	,001	,039	5-8
	6	73	86,7671	8,71863					6-8
	7	104	85,1827	8,31745					
	8	127	82,8110	9,01474					
Hoşgörü	5	98	102,6429	7,34180	3-398	,872	,455	,007	
	6	73	101,6986	6,98149					
	7	104	102,4038	6,42586					
	8	127	101,2126	8,27276					

Tablo 6'ya göre öğrencilerin demokrasi tutumları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir (Wilk's Λ = ,953, $F_{(3-398)}=5,45$ $p=,001$ $\eta^2=,039$). Söz konusu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey testi sonuçlarına bakılmıştır. Araştırmada varyans eşitliği sağlanması durumunda Tukey testine göre karar verilmesi önerilmektedir (Kalaycı, 2016). Bu sebeple farklılık Tukey testi sonuçlarına göre tespit edilmiştir. Buna göre 5.sınıf ile 8.sınıf, 6.sınıf ile 8.sınıf öğrencilerinin demokratik olmaya yönelik tutum puanları arasında anlamlı farklılık vardır ve bu farklılık 5. ve 6.sınıf öğrencilerinin lehinedir. Etki büyüklüğü değeri incelendiğinde sınıf değişkeninin demokrasi tutumunu düşük düzeyde etkilediği görülmektedir. Öğrencilerin hoşgörü tutumları ise sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (Wilk's Λ = ,953, $F_{(3-398)}=,872$, $p=,455$, $\eta^2=,007$).

Kardeş Sayısına Göre Öğrencilerin Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutumları

Kardeş sayısı değişkenine göre öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları incelendiğinde Box'ın M değerinin ,299 ($F=1,20$) Levene istatistiğinin ise ,05'den büyük olduğu görülmüştür. Wilks Lambda değeri analizi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 7. Katılımcıların Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Wilks Lambda Testi Sonuçları

	Değer	F	Hipotez serbestlik değeri	Hata serbestlik değeri	p	Kısmi η^2
Wilks' Lambda	,996	,429	4,000	796,000	,788	,002

Tablo 7'ye bakıldığında kardeş sayısı değişkenine göre öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarının anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir (Wilks Lambda (λ) = ,996, $F_{(2-399)}=,429$, $p=,788$, $\eta^2=,002$). Öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarının kardeş sayısına göre farklılaşma durumunu Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Kardeş Sayılarına Göre Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutum Puanlarının Tek Yönlü MANOVA Sonuçları

	Kardeş	N	\bar{x}	Sd	df	F	p	η^2
Demokrasi	Kardeş Yok	30	85,63	10,18	2-399	,328	,721	,002
	1-3	336	85,08	9,14				
	4 ve üstü	36	86,33	8,96				
Hoşgörü	Kardeş Yok	30	103,21	6,11	2-399	,483	,617	,002
	1-3	336	101,83	7,59				
	4 ve üstü	36	102,11	6,03				

Öğrencilerin kardeş sayılarına göre demokrasi tutumları incelendiğinde anlamlı farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır (Wilk's $\Lambda = ,996$, $F_{(2-399)}=,328$, $p=,721$, $\eta^2=,002$). Kardeş sayısına göre öğrencilerin hoşgörü tutumları incelendiğinde de anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir (Wilk's $\Lambda = ,996$, $F_{(2-399)}=,483$, $p=,617$, $\eta^2=,002$).

Anne Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerin Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutumları

Öğrencilerin anne öğrenim durumu değişkenine göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları incelendiğinde Box'ın M ($F=1,61$, $p=,105$) ve Levene istatistiğinin ,05'den büyük olduğu tespit edilmiştir. Tablo 9'da Wilks Lambda sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Anne Öğrenim Durumlarına Göre Wilks Lambda Testi Sonuçları

	Değer	F	Hipotez serbestlik değeri	Hata serbestlik değeri	p	Kısmi η^2
Wilks' Lambda	,980	1,353	6,000	794,000	,231	,010

Tablo 9'a göre öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları anne öğrenim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir (Wilks Lambda (Λ) = ,980, $F_{(3-398)}=1,35$, $p=,231$, $\eta^2=,010$). Tablo 10'da öğrencilerin anne öğrenim durumlarına göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutum puanlarının farklılaşmasına ilişkin MANOVA istatistiği sonuçları verilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Anne Öğrenim Durumlarına Göre Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutum Puanlarının Tek Yönlü MANOVA Sonuçları

	Anne Öğrenim	N	\bar{x}	Ss	Sd	F	p	η^2
Demokrasi	İlkokul ve altı	60	83,85	9,03	3-398	1,07	,360	,008
	Ortaokul	207	85,81	8,99				
	Lise	84	84,38	9,11				
	Üniversite ve üstü	51	85,98	10,23				
Hoşgörü	İlkokul ve altı	60	100,45	8,87	3-398	1,59	,190	,012
	Ortaokul	207	101,88	7,21				
	Lise	84	102,31	7,24				
	Üniversite ve üstü	51	103,43	6,02				

Tablo 10'a göre anne öğrenim düzeyi arttıkça öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutum puanları artış göstermektedir. Ancak bu farklılık anlamlı düzeyde değildir (Wilks Lambda (Λ) = ,980, $F_{(3-398)}=1,07$, $p=,360$, $\eta^2=,008$).

Anne öğrenim düzeyi arttıkça öğrencilerin hoşgörülü olmaya ilişkin tutum puanlarında da artış tespit edilmiştir. Bu artış anlamlı düzeyde değildir (Wilks Lambda (Λ) = ,980, $F_{(3-398)}=1,59$, $p=,190$, $\eta^2=,012$).

Baba Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutumları

Öğrencilerin baba öğrenim durumlarına göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları incelendiğinde Box'ın M istatistiğine göre yayılma matrisi 0.05'den büyük olduğu tespit edilmiştir ($F=1,49$, $p=,142$). Varyans eşleşliğinin belirlendiği Levene istatistiği de sağlandığı için analizde Wilks Lambda değerleri esas alınmıştır. Wilks Lambda değerlerini gösteren Tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Baba Öğrenim Durumlarına Göre Wilks Lambda Testi Sonuçları

	Değer	F	Hipotez serbestlik değeri	Hata serbestlik değeri	p	Kısmi η^2
Wilks' Lambda	,956	3,022	6,000	794,000	,006	,022

Tablo 11'a göre öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları baba öğrenim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir (Wilks Lambda (Λ) = ,956, $F_{(3-398)}=3,02$, $p=,006$, $\eta^2=,022$).

Tablo 12'de öğrencilerin baba öğrenim durumlarına göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin MANOVA istatistiği sonuçları belirtilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların Baba Öğrenim Durumlarına Göre Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutum Puanlarının Tek Yönlü MANOVA Sonuçları

	Baba Öğrenim	N	\bar{x}	Sd	df	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Demokrasi	İlkokul ve altı	42	83,6667	9,07332	3-398	,645	,587	,005	
	Ortaokul	83	85,9157	9,63632					
	Lise	176	85,0625	8,93542					
	Üniversite ve üstü	101	85,6436	9,36011					
Hoşgörü	İlkokul ve altı	42	99,8333	9,13561	3-398	3,99	,008	,029	İlkokul ve altı- Üniversite ve üstü,
	Ortaokul	83	100,3614	7,95349					Ortaokul- Üniversite ve üstü
	Lise	176	102,4148	6,92273					
	Üniversite ve üstü	101	103,3564	6,42275					

Tablo 12 incelendiğinde öğrencilerin demokrasi tutumlarının baba öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Wilk's Λ = ,956, $F_{(3-398)}=,645$, $p=,587$, $\eta^2=,005$).

Öğrencilerin hoşgörü tutumları ise baba öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir (Wilk's Λ = ,956, $F_{(3-398)}=3,99$, $p=,008$, $\eta^2=,029$). Söz konusu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçlarına göre ilkokul ve altı ile üniversite ve üstü, ortaokul ile üniversite ve üstü öğrenim düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu farklılık üniversite ve üstü öğrenim düzeyi lehinedir. Etki büyüklüğü değeri incelendiğinde baba öğrenim durumunun hoşgörü tutumu üzerinde düşük düzeyde etkili olduğu görülmektedir.

Gelir Düzeyine Göre Öğrencilerin Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutumları

Öğrencilerin gelir düzeylerine göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları incelendiğinde Box'ın M istatistiğine göre yayılma matrisi 0.05'den küçük olduğu tespit edilmiştir ($F=2,67$, $p=,013$). Bu sebeple Wilks Lambda istatistiği değil Pillai's Trace istatistiği kullanılmıştır. Varyans homojenliğinin ihlal edildiği durumlarda Pillai's Trace değerine bakılmaktadır (Seçer, 2015).

Tablo 13. Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre Pillai's Trace Testi Sonuçları

	Değer	F	Hipotez serbestlik değeri	Hata serbestlik değeri	p	Kısmi η^2
Pillai's Trace	,020	2,041	4,000	798,000	,087	,010

Tablo 13 incelendiğinde öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları gelir düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermektedir (Pillai's Trace= ,020, $F_{(2-399)}=2,04$, $p=,087$, $\eta^2=,010$).

Tablo 14 öğrencilerin gelir düzeylerine göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutum puanlarının farklılaşmasına ilişkin MANOVA istatistiği sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 14. Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre Demokratik ve Hoşgörülü Olmaya İlişkin Tutum Puanlarının Tek Yönlü MANOVA Sonuçları

	Gelir	N	\bar{x}	Sd	df	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Demokrasi	Alt	139	83,99	9,55	2-399	2,26	,106	,011	
	Orta	175	85,58	8,77					
	Üst	88	86,51	9,28					
Hoşgörü	Alt	139	101,19	7,99	2-399	3,08	,047	,015	Alt-Üst
	Orta	175	101,73	7,48					
	Üst	88	103,61	5,73					

Tablo 14'e göre öğrencilerin demokrasi tutum puanları gelir düzeyi arttıkça artış göstermektedir. Ancak gruplar arasındaki bu farklılık anlamlı düzeyde değildir (Pillai's Trace = ,020, $F_{(2-399)}=2,26$, $p=,106$, $\eta^2=,011$).

Öğrencilerin hoşgörü tutumları ise gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir (Pillai's Trace = ,020, $F_{(2-399)}=3,08$, $p=,047$, $\eta^2=,015$). Bu farklılık alt ve üst gelir düzeyine sahip öğrenciler arasındadır ve üst gelir düzeyine sahip öğrenciler lehinedir. Etki büyüklüğü değeri incelendiğinde gelir düzeyinin öğrencilerin hoşgörü tutumlarını düşük düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin Demokratik Olmaya İlişkin Tutumları ile Hoşgörü Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumları ile hoşgörü tutumları arasındaki ilişkiyi gösteren basit doğrusal korelasyon sonucu Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15. Katılımcıların Demokratik Olmaya İlişkin Tutumları ile Hoşgörü Tutumları Arasındaki İlişki

		Hoşgörü
Demokrasi	r	,566**
	p	,000
	N	402

Öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumları ile hoşgörü tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki pozitif yönde ve orta düzeydedir ($r=,566$, $p<0,001$).

Öğrencilerinin Demokratik Olmaya İlişkinin Tutumlarının Hoşgörü Değişkeni Açısından Yordanması

Öğrencilerinin demokratik olmaya ilişkinin tutumlarının hoşgörü değişkeni açısından yordanmasına ilişkin basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16. Demokratik Olmaya İlişkinin Tutumlarının Hoşgörü Değişkeni Açısından Yordanmasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	13,214	5,259		2,513	,012
Hoşgörü	,706	,051	,566	13,732	,000

R = ,56, R² = ,32; F (1-400) =188,57 p< ,01

Tablo 16'ya göre demokratik olmaya ilişkin tutum ile hoşgörü değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (R=,56, p<0,01). Bu yordayıcı değişken demokratik tutuma ilişkin toplam varyansın %32'sini açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle ortaokul öğrencilerinin hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları demokratik olmaya ilişkin tutumlarını yordamaktadır (R = ,56, R² = ,32; F (1-400) =188,57 p< ,01).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Elde edilen verilerin analizine göre ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutum puanları ortalamasının üzerinde bulunmuştur. Öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumları (Çırak, 2019; Hasdemir ve Hazar, 2021; İlğan, Karayığıt ve Çetin, 2013; Ural ve Sağlam, 2011) ile hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları puan ortalaması (Aslan, 2017; Aslan, 2019; Çalışkan ve Sağlam, 2012; İnel & Gökalp, 2018) literatürdeki benzer çalışmalarla örtüşmektedir. Ural ve Sağlam (2011) ilköğretim öğrencilerinin demokratik tutumlarını belirlemeye çalıştıkları araştırmasında öğrencilerin demokratik tutumlarının ortalamasının üzerinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak elde edilen değer, ortalamasının biraz üzerinde bulunduğundan tutum puanlarının en üst seviyeye ulaştırılması için çaba sarf edilmesi gerektiği şeklinde öneride bulunulmuştur. Yapılan bu çalışmada da benzer olarak tutum puanları ortalamasının üzerinde bulunsa da ulaşılabilecek en üst seviyeye uzaktır.

Ortaokul öğrencilerinin demokratik olmaya ilişkin tutumları cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde erkek öğrencilerin puan ortalamasının kız öğrencilerden yüksek olduğu ancak bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın bu sonucu Çırak (2019) ile Demir ve Bozbeğ'in (2014) çalışmalarının sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Ulaşılan bu sonucun aksine literatürde kız öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutum puanlarının yüksek olduğu ve anlamlı farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşan çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır (Aktaş, 2010; 2002; Atasoy, 1997; Büyükkaragöz, 1990; Durualp ve Doğan, 2018; Hasdemir ve Hazar, 2021; Kaldırım, 2005; Kuş ve Çetin, 2015; Şimşek, 2011; Yüksel, Bağcı ve Vatansever, 2013).

Öğrencilerin hoşgörülü olmaya ilişkin tutum puanları incelendiğinde ise kız öğrencilerin ortalamasının erkek öğrencilere göre yüksek olduğu ancak bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Yapılan benzer çalışmalar incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarının kız öğrencilerin lehine anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (Aslan, 2017; Aslan, 2019; Çalışkan ve Sağlam, 2012; Kalın ve Nalçaçı, 2017; Bektaş Öztaşkın ve İçen, 2015). Araştırmada kız öğrencilerin puan ortalamasının yüksek olması diğer araştırmaların sonuçlarıyla örtüşürken, anlamlı farklılık bulunmaması yönüyle örtüşmemektedir. İnel ve Gökalp (2018) benzer olarak cinsiyetin hoşgörü üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. İnel ve Gökalp'ın (2018)

ulaştığı bu sonuç araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir. Bireylerin cinsiyetinin sahip olduğu değerler üzerinde belirleyici olduğunu ifade eden Hofstede'ye (1984) göre erkekler doğuştan bireysel değerlere yatkınken; kadınlar toplumsal değerlere yatkındır. Hem yapılan çalışmada hem de benzer çalışmalarda kızların daha hoşgörülü bulunması doğuştan gelen bu yatkınlıkla ilişkili olabilir.

Ortaokul öğrencilerinin demokratik olmaya ilişkin tutumları, öğrenim gördükleri sınıflara göre incelendiğinde sınıf seviyesi arttıkça demokratik olmaya ilişkin tutum puanlarının azaldığı ve bu farklılaşmanın anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür. Kuş ve Çetin (2014) yapmış olduğu çalışmada, sınıf değişkenine göre demokrasi tutumunun farklılaştığı sonucuna ulaşırken, 8. sınıf öğrencilerinin daha demokratik olduğunu tespit etmiştir. Araştırmanın bu sonucu yapılan çalışma sonucuyla kısmen benzerlik göstermektedir. Hasdemir ve Hazar (2021), Ural ve Sağlam (2011) ise sınıf değişkeninin demokrasi tutumunda belirleyici olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ulaşılan sonuçların aksine bu çalışmada demokratik olmaya ilişkin tutum puanları en yüksek 5. sınıf düzeyinde bulunurken, en az 8. sınıf düzeyindedir. Bu durum "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersinin 4. sınıf seviyesine alınmasından kaynaklanmış olabilir. Çünkü 5. sınıf ve 6. sınıf düzeylerinde öğrenilen bilgilerin daha çok hatırlanması ve bu durumun tutum puanlarına yansımaları olağan görülmektedir. Nitekim 2015 öncesi yapılan araştırmalarda 8.sınıf öğrencilerinin demokratik olmaya ilişkin tutum puanları daha yüksek çıkarken, 2015 sonrası tam tersi yönde değişmesi dersin sınıf seviyesinin değiştirilmesinden kaynaklanmış olabilir.

Öğrencilerin sınıf seviyesine göre hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları incelendiğinde, en yüksek hoşgörü puanının 5. sınıf, en düşük hoşgörü puanının ise 8. sınıf düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin puanları arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Benzer şekilde Çalışkan ve Sağlam'a (2012) göre hoşgörü düzeyinin en yüksek olduğu sınıf 5. sınıf seviyesidir. Sınıf seviyesi arttıkça hoşgörü puanları düzenli olarak azalmaktadır. Çalışkan ve Sağlam (2012) öğrencilerin tutum puanlarındaki bu azalmayı, 7. ve 8. Sınıf seviyesinin ergenlik dönemine denk gelmesiyle ilişkili olabileceği şeklinde ifade etmektedir. Erbil, Divan ve Önder'e (2006), göre ergenlik döneminde bireyler, çevresindeki kişilerin kendilerine karşı hoşgörüyle yaklaşmadığından yakınmakta ve bu durum onların hoşgörü tutumlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları kardeş sayısına göre incelendiğinde anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde İlğan, Karayığit ve Çetin (2013) ile Şimşek (2011) öğrencilerin kardeş sayısının demokratik olmaya ilişkin tutumlarında belirleyici olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak Gömleksiz ve Çetintaş (2011) ile Ekici (2014), öğretmen adaylarıyla gerçekleştirdiği çalışmasında kardeş sayısı arttıkça demokratik olmaya ilişkin tutumların artış gösterdiğini tespit etmiştir. Çalışma sonuçlarındaki farklılığın nedeni öğrencilerin yaş gruplarının farklı olması olabilir.

Öğrencilerin kardeş sayılarına göre hoşgörü tutumları incelendiğinde en yüksek hoşgörü tutumuna sahip olanların kardeşi olmayan öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Bee ve Boyd'a (2009) göre kardeş sayısı arttıkça ebeveynlerin ilgisi bölünmekte ve bu durum çocuklar arasındaki rekabeti arttırmaktadır. Çocuklar birbirlerini rakip olarak algıladıkları için hoşgörü tutumlarının kardeşi olmayanlarda yüksek çıkması beklenen bir durumdur.

Türk ve Nalçacı (2011) ve Yazıcı'nın (2011) araştırma sonuçlarına göre kardeş sayısının artması hoşgörü değerini azaltmaktadır. Çünkü kardeş sayısı arttığında ailelerin her bir çocuğa ayırdığı zaman azalmakta, çocuklar kişisel eşyalarını, oyuncaklarını vb. kardeşleriyle paylaşmak zorunda kalmaktadır. Tüm bu yaşananlar hoşgörüyü olumsuz yönde etkilemektedir. İlğan, Karayığit ve Çetin (2013) ise yaptığı çalışmasında iki kardeşi olanların kardeşi olmayanlara göre anlamlı düzeyde daha hoşgörülü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ulaşılan bu sonuç araştırmanın sonucuyla örtüşmemektedir. Bektaş Öztaşkın ve İçen'in (2015) araştırmasına göre hoşgörü değeri kardeş sayısına göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Ulaşılan bu sonuç araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir.

Anne öğrenim durumuna göre öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları incelendiğinde en yüksek demokratik ve hoşgörü tutumuna sahip öğrencilerin annesinin üniversite ve üstü öğrenime sahip olduğu görülmektedir. En düşük puan, annesi ilkököl ve altı öğrenime sahip öğrencilere aittir. Elde edilen puanlar arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Anne eğitim düzeyinin demokratik olmaya ilişkin tutum puanlarını anlamlı olarak etkilemediği sonucuna ulaşan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Hasdemir ve Hazar, 2021; İlğan, Karayığit ve Çetin, 2013; Nalçacı ve Ercoşkun, 2006; Şimşek, 2011). Yapılan bu çalışmaların sonuçları araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Tereseviciene ve Jonyniene'ye (2001) göre annelerin eğitim düzeyi ne kadar artarsa öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumları da o oranda artar. Literatürde anne eğitim düzeyi arttıkça demokratik olmaya ilişkin tutum puanlarının anlamlı olarak artış gösterdiği sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (Bulut, 2006; Demir ve Bozbek, 2014; Kaldırım, 2005; Kuş ve Çetin, 2014; Tekin, Yıldız, Lök ve Taşğın, 2009).

Öğrencilerin hoşgörü tutum puanları anne öğrenim düzeyi arttıkça artmaktadır. Söz konusu artış anlamlı düzeyde değildir. Ulaşılan sonucun aksine Kalın ve Nalçacı (2017), Türk ve Nalçacı (2011) anne öğrenim durumuna göre hoşgörü tutumunun anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Aslan (2017) ve Aslan (2019) ise araştırma sonucuyla benzer olarak anne öğrenim düzeyine göre hoşgörü tutumunun farklılaşmadığını tespit etmiştir. Anne eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutum puanlarının anlamlı olarak artması beklenirken, araştırmada bu yönde bir sonuç elde edilememiştir. Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça daha demokratik ve hoşgörülü olmaları ve çocuklarını bu doğrultuda yetiştirmeleri beklenmektedir. Araştırma sonucundaki bu farklılığın nedeni geçmişe oranla bilgiyi elde etme yollarının kolaylaşmasından kaynaklanabilir. Çünkü bireyin kendini yetiştirmesinin tek yolu artık eğitim kurumları olmaktan çıkmıştır. Ebeveynler eğitim düzeyleri düşük olmasına rağmen özellikle bilgi iletişim teknolojileri yoluyla kendilerini geliştirebilmektedir. Bu da öğrenciler arasında tutum puanları farklılaşmasını minimize etmektedir.

Baba öğrenim durumuna göre öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumları anlamlı farklılık göstermezken, hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları anlamlı farklılık göstermektedir. Literatürde araştırma sonucuyla örtüşen demokrasi tutumunu ölçen çeşitli çalışmalar (Çırak, 2019; Elkatmış ve Toptaş, 2015; Genç ve Kalafat, 2007; İlğan, Karayığit ve Çetin, 2013; Şimşek 2011) olduğu gibi araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermeyen çalışmalar da bulunmaktadır (Demir ve Bozbek, 2014; Durualp ve Doğan, 2018; Hasdemir ve Hazar, 2021; Kaldırım, 2005; Kuş ve Çetin, 2014; Lök ve Taşğın, 2009).

Öğrencilerin hoşgörülü olmaya yönelik tutumları baba öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma öğrenim durumu arttıkça pozitif olarak kendini göstermektedir. Literatürde araştırma sonucuyla örtüşen çeşitli çalışmalar (Aslan, 2017; Kalın ve Nalçacı, 2017; Türk ve Nalçacı, 2017) olduğu gibi aksi yönde sonuca ulaşan çalışmalar da (Çalışkan ve Sağlam, 2012; İnel ve Gökalp, 2018) bulunmaktadır. Anne babalar yetişme tarzlarıyla, eğitimleriyle doğru orantılı çocuk yetiştirmektedir. Bu sebeple öğrenim durumu arttıkça öğrencilerin istenen nitelikleri daha çok kazanmaları beklenmektedir. Öğrencilerin hoşgörü tutumunun öğrenim durumuna göre düzenli artış göstermesi bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Gelir düzeyine göre öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutum puanları anlamlı farklılık göstermezken; hoşgörülü olmaya yönelik tutum puanları anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bu farklılık düşük düzeydedir. Elkatmış ve Toptaş (2015) ile Çırak (2019) benzer olarak öğrencilerin demokratik tutumlarının gelir düzeyine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Demir ve Bozbek (2014), Durualp ve Doğan (2018), Karatekin, Merey ve Kuş (2013), Kuş ve Çetin (2012), Şimşek (2011) yapmış oldukları araştırmalarda gelir düzeyine göre demokratik tutumun anlamlı olarak artış gösterdiğini tespit etmişlerdir. Gömleksiz ve Çetintaş (2011) ise gelir düzeyi arttıkça demokratik tutumun anlamlı olarak azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Öğrencilerin gelir düzeylerine göre hoşgörü tutumları incelendiğinde gelir düzeyi arttıkça hoşgörü tutumunun anlamlı olarak arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Sağlam ve Tunar (2018) öğrencilerin gelir düzeyi arttıkça hoşgörü tutumlarının anlamlı düzeyde arttığı sonucuna ulaşmıştır. İnel ve Gökalp (2018) ise hoşgörü tutumunun gelir düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Önür'e (2013) göre ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri arttıkça çocuklarıyla daha çok ilgilenmekte ve çocuklarına daha çok zaman ayırmaktadırlar. Bu durum çocukların değer sistemlerini pozitif yönde etkilemekte demokrasi, hoşgörü gibi değer algılarını daha olumlu hale getirmektedir.

Araştırma sonucuna göre ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutum puanları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Öğrencilerin hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları demokratik olmaya ilişkin tutumlarının %32'sini açıklamaktadır. Araştırma sonucuyla benzer olarak Bektaş Öztaşkın ve İçen (2015) demokrasi ve hoşgörü tutumu arasında orta düzeyde ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine aynı çalışmada hoşgörünün demokrasiyi %19 oranında açıkladığı tespit edilmiştir. Özdayı (1998) eğitim yöneticilerinin demokrasi, hoşgörü ve liderlik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında hoşgörü ve demokrasi arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki belirlemiştir. Yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre hoşgörünün demokrasi üzerindeki etkisinin %32 olması demokrasinin açıklanmasında oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Buna göre öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumlarını geliştirmek için hoşgörü ortamının oluşturulması temel gerekliliklerden biri olarak kabul edilebilir.

Sonuç olarak bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu; öğrencilerin hoşgörülü olmaya ilişkin tutumları demokratik olmaya ilişkin tutumlarının %32'sini açıkladığı; öğrencilerin demokratik olmaya ilişkin tutumlarının sınıf değişkenine göre

anlamli farklilik gosterdigi; cinsiyet, kardeş sayısı, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu ve gelir düzeyi değişkenlerine göre anlamli farklilik göstermediği; öğrencilerin hoşgörülü olmaya ilişkin tutumlarının baba öğrenim durumu ve gelir düzeyi değişkenlerine göre anlamli farklilik gösterdiği; cinsiyet, sınıf, anne öğrenim durumu ve kardeş sayısı değişkenlerine göre anlamli farklilik göstermediği belirlenmiştir.

Öneriler

1. Araştırma sonucuna göre öğrencilerin sınıf seviyesi arttıkça demokratik olmaya ilişkin tutumlarının azaldığı belirlenmiştir. Bunda daha önce 8. sınıf seviyesinde okutulan “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi” dersinin 4. sınıf seviyesine alınmasının etkisi olabileceği düşünülmektedir. Bu dersin öğrencilerin bilişsel gelişim özellikleri de düşünülerek daha üst seviyelerde okutulması öğrencilerin tutumlarını olumlu yönde etkileyebilir.
2. Araştırma sonucuna göre demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin en az tutum puanına 8.sınıf öğrencileri sahipken, en yüksek ortalamaya 5.sınıf öğrencileri sahiptir. Sınıf seviyesi arttıkça meydana gelen bu olumsuz değişikliğin nedenlerini ortaya koymaya çalışan nitel araştırmalar yapılabilir.
3. Anne eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin demokratik ve hoşgörülü olmaya ilişkin tutum puanlarının anlamli olarak artması beklenirken, araştırmada bu yönde bir sonuç elde edilememiştir. Bunun nedenini ortaya koymaya çalışan araştırmalar yapılması önerilebilir
4. Bu araştırmada hoşgörünün demokrasi tutumu üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmıştır. İlgili literatür taranarak demokrasi tutumu üzerinde etkisi olabileceği düşünülen diğer değerlerle farklı çalışmalar yapılabilir. Demokrasi tutumunu etkileyen diğer faktörlerin bilinmesi geliştirilecek programların içeriğinin belirlenmesi açısından önemli olabilir.
5. Bu çalışma ortaokul öğrencilerine yönelik olarak yapılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda farklı sınıf seviyelerinde ve farklı örneklerle karşılaştırmalı bir analiz yapılabilir.

Etik Metni

“Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazarlara aittir. Makalenin etik kurul izni Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafınca 15.02.2022 tarih E.73973 sayılı kararı ile alınmıştır.”

Yazarların Katkı Oranı: Bu çalışmada araştırmacıların katkı düzeyi eşittir (Birinci yazar %50, ikinci yazar %50).

REFERENCES

- Bektaş, Ö. (2020). Scenario based learning in developing professional competences of social studies pre service teachers. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 5(9),1069-1125. <http://dx.doi.org/10.35826/ijoecc.173>
- Aktaş, N. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programında verilen değerleri edinme düzeyleri (Erzincan Örneği)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Aslan, S. (2017). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin hoşgörü eğilimleri ile yardımseverlik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 163-175. <https://doi.org/10.17679/inuefd.306509>
- Aslan, S. (2019). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin duygu ve düşüncelere saygı ile hoşgörü tutumları ve görüşlerinin incelenmesi. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 80-95. <https://doi.org/10.19160/ijer.559526>
- Aslan, S., & Aybek, B. (2018). Sınıf öğretmenlerinin ilkököl 4. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 233-262.
- Atasoy, A. (1997). *İlköğretim ikinci kademedeki demokrasi eğitimi ve ilköğretim ikinci kademe öğretmen ve öğrencilerinin demokratik tutum ve davranışlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bee, H. & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi*. (O. Gündüz Çev.). Kalkınış Yayınları.
- Beetham, D. (2006). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. (B. Canatan Çev.). Liberte Yayınları.
- Bektaş Öztaşkın, Ö., & İçen, M. (2015). Ortaokul öğrencilerinin hoşgörü eğilimleri ile demokrasi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 1-14.
- Bhagwati, J. N. (2002). Democracy and development: cruel dilemma or symbiotic relationship? *Review of Development Economics*, 6(2), 151-162. <https://doi.org/10.1111/1467-9361.00147>
- Bulut, N. (2006). Bir grup üniversite öğrencisinin demokratik tutumları ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 45(45), 37-59.
- Büyükkaragöz, S. (1990). *Ortaöğretimde demokrasi eğitimi (öğretmen, öğrenci ve yöneticilerin demokratik tutum ve davranışları)*. MEB Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. S., & Kesici, Ş. (1998). *Demokrasi ve insan hakları eğitimi*. Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Büyükkaragöz, S., & Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 7(7), 353-365
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çakmak, Z., & Akgün, İ. H. (2016). Vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitiminin gerekliliği. İçinde R. Turan & K. Ulusoy (Ed.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* (ss. 227-242). Pegem Akademi Yayıncılık.

- Çalışkan, H., & Sağlam, H. İ. (2012). Hoşgörü eğilim ölçeğinin geliştirilmesi ve ilköğretim öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1431-1446.
- Çırak, A. (2019). Ortaokul altıncı sınıf öğrencilerinin temel demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12, 91-107. <https://doi.org/10.46778/goputeb.521358>
- Çiydem, E., & Kaymakçı, S. (2021). Türkiye’de sosyal bilgiler dersinin yönelimi üzerine bir değerlendirme. *İnsan ve İnsan*, 8(27), 179-207. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.818742>
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 597-611.
- Demir, S. B., & Bozbek, M. (2014). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin Vatandaşlık ve Demokrasi dersine yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 51-75.
- Dewey, J. (2004). *Demokrasi ve eğitim*. (T. Göbekçin, Çev.). Yeryüzü Yayınevi.
- Dinçer, S. (2020). E-demokrasi aracı olarak e-oylamanın gelişimi ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine bir alan araştırması [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Durualp, E., & Doğan, İ. (2018). Sekizinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık algısının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 291-316. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.373264>
- Ekici Yaşar, F. (2014). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ve demografik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 9(11), 593-602. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7416>
- Elkatmış, M., & Toptaş, V. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının demokratik tutumlarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 128-144.
- Er, H., Ünal, F., & Özmen, C. (2013). 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin 4. sınıfa alınmasına ilişkin görüşler üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 6(8), 179-196
- Erbil, N., Divan, Z., & Önder, P. (2006). Ergenlerin benlik saygısına ailelerinin tutum ve davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum*, 3(10), 7-15.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. McGraw Hall.
- Genç, S. Z., & Kalafat, T. (2007). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile problem. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 10-22.
- Genel, M. G. (2021). Öğrencilerin sosyal medya tutumları ve yalnızlık algıları: Lise ve ön lisans öğrencileri üzerine bir araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2148-2159. <https://doi.org/10.33206/mjss.891531>
- Gömlüksiz, M. N., & Çetintaş, S. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları (Fırat, Dicle, 7 Aralık, Cumhuriyet ve Erzincan Üniversiteleri Örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 1-14.

- Gömlüksiz, M. N., Kan, A. Ü., & Öner, Ü. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bir değer olarak demokrasi kavramına ilişkin metaforik algıları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 79-100.
- Güngördü, Z., & Özbakır, B. A. (2021). Kentsel mültecilerin kente uyum süreçlerinde konuta erişimleri: Hatay örneği. *Göç Dergisi*, 8(1), 41-78. <https://doi.org/10.33182/gd.v8i1.718>
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 641-660.
- Gürsoy, M. (2018). Üniversitelerin içinde doğdukları kentlere yönelik sosyal ve kültürel işlevleri: *Adıyaman örneği*. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1369-1414. <https://doi.org/10.26466/opus.472674>
- Haçat, S. O., & Demir, F. B. (2017). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-17.
- Hasdemir, M., & Hazar, Z. (2021). Ortaokul öğrencilerinin temel demokratik değerlere karşı tutumları ile Beden Eğitimi dersindeki sportmenlik davranışlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(3), 33-50.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: International differences in work-related values* (Vol. 5). Sage Publishing.
- İlğan, A., Karayığit, D., & Çetin, B. (2013). Ortaokul öğrencilerinin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 97-118.
- İnel, Y., & Gökalp, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(27), 847-877. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14380>
- Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. *Elementary Education Online*, 16(4), 1768-1776. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342990>
- Kalaycı, Ş. (2016). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayınları.
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 143-162.
- Kalın, Z. T., & Nalçacı, A. (2017). Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 293-304.
- Kapani, M. (1981). *Kamu hürriyetleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Karatekin, K., Merey, Z., & Kuş, Z. (2013). Öğretmen adayları ve öğretmenlerin demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 561-574.
- Kıncal, R., & Işık, H. (2003). Demokratik eğitim ve demokratik değerler. *Eğitim Araştırmaları*, 11, 54-58
- Kıroğlu, K., Elma, C., Kesten, A., & Egüz, Ş. (2012). Üniversitede demokratik bir değer olarak hoşgörü. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 86-104.

- Kittler, J. E., Menard, W., & Phillips, K. A. (2007). Weight concerns in individuals with body dysmorphic disorder. *Eating Behaviors*, 8, 115–120. <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2006.02.006>
- Kouchok, K. H. (2008). Çocuklara hoşgörüyü öğretmek için neler yapmalı, neler yapmamalı: Mısır örneğinden bazı yansımalar (C. Oruç, Çev.). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 403-412.
- Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda millet sistemi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(8), 57-71.
- Kuş, Z., & Çetin, T. (2014). İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 1-22. <https://doi.org/10.12738/estp.2014.2.1493>
- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2005). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation* (Third edition). Pyrczak Publishing.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı*. Devlet Kitapları Basım Evi.
- Nalçacı, A., & Ercoşkun, M. H. (2006). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 241-257.
- Önür, H. (2013). Gelir düzeyinin eğitim imkânlarından yararlanma düzeyine etkisi: Süleyman Demirel fen lisesi ve Atatürk lisesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(18), 259-277
- Özdayı, N. (1998). Eğitim yöneticilerinin demokrasi ve hoşgörü tutumları ile liderlik özellikleri arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(10), 221-235.
- Pasamonik B. (2004). The paradoxes of tolerance. *The Social Studies*, 5(95), 206-210. <https://doi.org/10.3200/TSSS.95.5.206-210>
- Pedersen, S., & Liu, M. (2003). Teachers' beliefs about issues in the implementation of a student-centered learning environment. *Educational Technology Research and Development*, 51(2), 57–76. <https://doi.org/10.1007/BF02504526>
- Powley, E. H, Fry, R. E., Barrett, F. J., & Bright, D. S. (2004). Dialogic democracy meets command and control: Transformation through the appreciative inquiry summit. *Academy of Management Executive*, 18, 67-80. <https://doi.org/10.5465/ame.2004.14776170>
- Sağlam, H. İ., & Hayal, M. A. (2015). Sınıf öğretmenlerinin “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi” dersinin ilkököl 4. sınıfta yer almasına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 207–217. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2015.15.1-5000128603>
- Sağlam, H. İ., & Tunar, T. (2018). İlkokul öğrencilerinin aile birliğini önemseme ve hoşgörü eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 43(195), 119-136. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2018.7432>
- Savar, E., & Kedikli, U. (2019). Türkiye’de mülteci ve sığınmacılara sağlanan imkânlar ve uyum sorunları: Çankırı örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 1119-1142. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2019456401>
- Seçer, İ. (2015). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analiz ve raporlaştırma*. Anı Yayıncılık.

- Seyhan, B. (2019). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmeni adaylarının demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarına yönelik metafor algıları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 32-52.
- Şimşek, N. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin demokratik kazanımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 188-202.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L.S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. (M. Baloğlu, Çev.). Nobel Yayınevi.
- Taş, H. (2018). Hoşgörü tutum ölçeği: bir ölçek geliştirme çalışması. *Turkish Studies (Elektronik)*, 13(4), 1169-1192.
- Tay, B. (2017). 2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile 2017 sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programının karşılaştırması. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8(27), 461-487.
- Tekin, M., Yıldız, M., Lök, S., & Taşğın, Ö. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğretmen adaylarının çeşitli değişkenlere göre demokratik tutum düzeylerinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), 204-212.
- Tereseviciene, M., & Jonyniene, Z. (2001). Students' perceptions of their rights in Lithuania. *School Psychology International*, 22(2), 152-173. <https://doi.org/10.1177/0143034301222003>
- Topuz, H. (1995) Hoşgörü, İ. Pehlivan (Ed.), *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı* (ss. 30-38). Unesco Türkiye Milli Komisyonu ve Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortak Yayını.
- Türk, N., & Nalçacı, A. (2011). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programında verilen değerleri edinme düzeyleri (Erzincan Örneği). *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 39-56.
- Ural, S. N. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum ve empatik eğilim düzeylerine sosyal bilgiler dersinin etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Ural, S. N., & Sağlam, H. İ. (2011). İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(22), 161-180.
- Yazıcı, K. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 165-178.
- Yeşil, R. (2002). *Okulda ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- Yılman, M. (1995). *Demokrasinin kültürel temelleri*. Serdar Ofset.
- Yüksel, İ., Bağcı, Ş., & Vatansever, E. (2013). İlköğretim son sınıf öğrencilerinin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 309-334.
- Yürüşen, M. (1996). *Liberal bir değer olarak ahlaki ve siyasal hoşgörü*. Yapı Kredi Yayınları